

GÖÇMENLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINA SOSYO EKONOMİK UYUMUNDA MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİNİN ROLÜ: OSTİM ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR ANALİZ

Ülkü İstiklal Ortakaya¹

ORCID: 0000-0001-5906-6432

Didem Koca²

ORCID: 0000-0001-5236-2677

Öz

Son yıllarda Türkiye’de artan göç hareketleri, göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunu sosyal politika gündeminin merkezine yerleştirmiştir. Özellikle düşük ve orta eğitim düzeyine sahip göçmenlerin formel istihdama erişiminde mesleki eğitim mekanizmalarının rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, mesleki eğitim merkezlerinin göçmenlerin sosyoekonomik uyum süreçlerindeki işlevine ilişkin saha temelli çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, Suriyeli ve Iraklı göçmenlerin işgücü piyasasına sosyoekonomik uyumunda Mesleki Eğitim Merkezlerinin rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Ankara OSTİM bölgesinde mesleki eğitim alan 19 göçmen katılımcı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayalı nitel bir tasarıma sahiptir. Veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, mesleki eğitim merkezlerinin yalnızca teknik beceri kazandıran kurumlar olmadığını, aynı zamanda sosyal ağlara erişim, iş piyasası bilgisi edinme, kültürel uyum ve formel istihdama geçiş açısından kritik bir aracı mekanizma işlevi gördüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, dil bariyeri, sertifikaların tanınırlığı ve kayıt dışı çalışma riskleri uyum sürecini sınırlayan temel faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma, mesleki eğitim politikalarının göçmenlerin sürdürülebilir istihdamında stratejik bir araç olduğunu ortaya koyarak sosyal politika literatürüne katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Eğitim Merkezi; Göçmenler; Sosyoekonomik uyum; İşgücü piyasası; Mesleki eğitim; Çıracılık eğitimi, Sosyal politika.

Atıf için: Ortakaya, Ü.İ. & Koca, D. (2026). Göçmenlerin İşgücü Piyasasına Sosyoekonomik Uyumunda Mesleki Eğitim Merkezlerinin Rolü: Ostim Örneği Üzerinden Nitel Bir Analiz. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 42, ss. 329-370

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
E-mail: u.i.ortakaya@aybu.edu.tr

2 Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Bilimleri Fakültesi,
E-mail: dkoca@ohu.edu.tr

The Role of Vocational Training Centers in The Socioeconomic Integration of Migrants into The Labor Market: A Qualitative Analysis Through The Case of Ostim

Abstract

In recent years, the increasing migratory flows in Turkey have positioned the labor market integration of immigrants at the center of the social policy agenda. In particular, vocational education mechanisms have gained growing importance in facilitating access to formal employment for migrants with low and medium levels of educational attainment. Despite this policy relevance, field-based empirical studies examining the role of Vocational Education Centres in migrants' socioeconomic integration processes remain limited. This study aims to analyse the role of Vocational Education Centres in shaping the socioeconomic integration of Syrian and Iraqi migrants into the Turkish labour market. The research adopts a qualitative design based on semi-structured in-depth interviews conducted with 19 migrant participants receiving vocational training in the OSTİM industrial zone of Ankara. The data were analysed using thematic analysis. The findings indicate that Vocational Education Centres function not merely as institutions providing technical skills, but also as critical intermediary mechanisms facilitating access to social networks, labour market information, cultural adaptation, and transitions to formal employment. However, language barriers, limited recognition of certificates, and the risk of informal employment emerge as key structural constraints limiting the integration process. This study contributes to the social policy literature by demonstrating that vocational training policies serve as a strategic tool in the sustainable employment of immigrants.

Keywords: *Vocational Education Centre; Migrants; Socioeconomic integration; Labour market; Vocational education; Apprenticeship training; Social policy.*

Giriş

Dünya genelinde ivme kazanan uluslararası göç hareketleri, ülkeleri yalnızca ekonomik ve demografik açılardan değil, sosyal bütünlük açısından da yeni sınamalarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu demografik dönüşümün doğal bir sonucu olarak göçmenlerin ev sahibi toplumlara uyumu, çağdaş sosyal politika literatürünün en temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal bilimler literatüründe bu çok boyutlu uyum süreci, uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak “entegrasyon” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Geleneksel yaklaşımlarda entegrasyon, göçmenlerin çoğunluk toplumunun ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamına katılımı olarak tanımlanırken (Valtonen, 1999); Avrupa Birliği vizyonunda ise göçmenler ile yerel toplum arasında karşılıklı etkileşime dayalı dinamik ve iki yönlü bir süreç olarak formüle edilmektedir (EESC, 2004). Bununla birlikte entegrasyon kavramı, normatif içeriği ve kimi zaman asimilasyonu ima eden kullanımları nedeniyle eleştirilmiş (Phillimore, 2012); özellikle ulus ötesi bağların güçlendiği yeni göç dinamiklerinde kavramın yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Faist, 2000; Vertovec, 2010).

Türkiye bağlamında ise entegrasyon ve asimilasyon kavramları yerine “uyum” kavramı tercih edilmekte; göç politikaları karşılıklı etkileşim ve toplumsal uyum perspektifi üzerinden kurgulanmaktadır (Aykaç ve Karakaş, 2022). Bu tercih, göçmenlerin kültürel farklılıklarını korurken ekonomik ve toplumsal yaşama katılımlarını güçlendirmeyi hedefleyen daha esnek bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Uyum süreci çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Dil yeterliliği, istihdama erişim, ekonomik bağımsızlık, kültürel adaptasyon ve sosyal ağlara katılım bu sürecin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede işgücü piyasasına katılım, göçmenlerin geçimlerini sağlamak için gelir elde etmelerinin yanı sıra aynı zamanda sosyal statü kazanımı, toplumsal kabul ve aidiyet duygusu geliştirmelerini sağlayan merkezi bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

Literatür, göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunda mesleki eğitim ve öğretim sistemlerinin (Vocational Education and Training, VET) kritik rolüne dikkat çekmektedir (Jeon, 2019). Beceri kazandırmanın ötesinde mesleki eğitim ve teori ile pratiği birleştiren çıraklık modelleri, dil bariyerinin aşılması, işverenle doğrudan temas kurulması, okuldan işe geçişin kolaylaştırılması ve yerel toplumla

temasının güçlendirilmesi açısından stratejik mekanizmalar olarak konumlandırılmaktadır (Wolter ve Ryan, 2011; Beicht ve Walden, 2014; Jørgensen vd., 2021).

Bu araştırmanın amacı da Ankara OSTİM bölgesinde Mesleki Eğitim Merkezlerine devam eden göçmenlerin deneyimleri üzerinden, mesleki eğitimin işgücü piyasasına yönelik sosyoekonomik uyum süreçlerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışmada sosyolojik bir çerçeve benimsendiği için, hukuki bağlamda “geçici koruma altındaki sığınmacı” statüsündeki Suriyeliler ile farklı uluslararası koruma statülerine sahip Iraklılar tek bir çatı altında incelenmiş, hukuki statü farklılıklarına bakılmaksızın her iki grup da literatüre uygun biçimde “göçmen” olarak nitelendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde yapılandırılmıştır:

“Ankara OSTİM sanayi bölgesinde faaliyet gösteren Mesleki Eğitim Merkezleri, göçmenlerin yerel işgücü piyasasına sosyoekonomik uyum süreçlerini hangi mekanizmalar aracılığıyla ve ne ölçüde şekillendirmektedir?”

Bu temel soru çerçevesinde aşağıdaki alt araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

- i) *OSTİM’deki Mesleki Eğitim Merkezleri, göçmenlerin istihdam olanaklarını ve yerel işgücü piyasasındaki konumlanmalarını nasıl etkilemektedir?*
- ii) *Ustalık belgesi ve işyeri açma belgesi gibi mesleki yeterlilik belgeleri, göçmenlerin ekonomik güvenlik düzeylerini ve geleceğe yönelik beklentilerini nasıl dönüştürmektedir?*
- iii) *Mesleki eğitim sürecine katılım, göçmenlerin sosyal güvenlik sistemine erişimini ve kayıtlı istihdama geçişini nasıl etkilemektedir?*
- iv) *Dil yeterliliği, diploma denkliği ve ayrımcılık gibi yapısal engeller, yerel işgücü piyasasına uyum sürecini hangi boyutlarda sınırlamaktadır?*
- v) *Mesleki eğitim deneyimi, göçmenlerin sosyal ağ yapılarını ve yerel bağlamda aidiyet algılarını nasıl şekillendirmektedir?*

Bu sorulardan hareketle çalışma, uyum sürecini doğrudan göçmen çalışanların anlatımları ve mikro düzeydeki pratikleri üzerinden anlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın takip eden bölümlerinde konuya ilişkin literatür

kısaca sunulduktan sonra, gerçekleştirilen nitel saha araştırmasın-dan elde edilen bulgular sosyolojik bir perspektifle tartışılarak mesleki eğitimin göçmenlerin sosyoekonomik uyum süreçlerindeki işlevi değerlendirilecektir.

1. Literatür İncelemesi

Göçmenlerin uyumu, çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Ager ve Strang'ın (2008) geliştirdiği kavramsal çerçevede istihdam ve eğitim, göçmen uyumunun başlıca göstergeleri arasında değerlendirilirken, sosyal bağlar, dil yeterliliği, kültürel bilgi, güvenlik ve kurumsal haklara erişim uyumu kolaylaştıran temel unsurlar olarak ele alınmaktadır. Ancak literatür, göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunun yalnızca eğitimle açıklanamayacağını göstermektedir. Göçmenler, varış ülkelerinde genellikle dil yetersizliği, diplomaların tanınmaması, yerel ağ eksikliği ve ayrımcılık gibi yapısal engellerle karşılaşmaktadır (Brell, Dustmann ve Preston, 2020). Hebbani ve Khawaja (2019), göçmenlerin işgücü piyasasında aşağı yönlü hareketlilik yaşamasının temel nedenleri arasında bu yapısal eksiklikleri (dil, yerel piyasa bilgisi ve sosyal sermaye yetersizliği) göstermektedir.

Son yıllarda insani göç akımlarındaki artış, özellikle yaşanan nüfusa ve azalan genç işgücü arzına sahip OECD ülkelerinde, göçmenlerin mesleki becerilerinin geliştirilmesini ekonomik sürdürülebilirlik açısından stratejik bir mesele haline getirmiştir (Jeon, 2019). Mesleki Eğitim ve Öğretim (VET) sistemleri, bireyleri işgücü piyasasına hazırlayan pratik yapıları nedeniyle ekonomik uyum açısından kritik bir araç olarak görülmektedir. Nitekim OECD (2007) verilerine göre, mesleki diplomaya sahip göçmenlerin istihdam edilme olasılığı belirgin biçimde artmaktadır.

Birçok Avrupa ülkesi, göçmen entegrasyon stratejilerini büyük ölçüde bu mesleki eğitim sistemleri üzerine inşa etmiştir (CEDEFOP, 2019; Chadderton ve Edmonds, 2015). Almanya'da yapılan geçiş çalışmaları, mesleki eğitim tamamlayan göçmen kökenli bireylerin aynı firmada istihdam edilme oranlarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (Beicht ve Walden, 2014). Diğer yandan Almanya, Avusturya, İsviçre ve Danimarka gibi ikili (dual) mesleki eğitim sistemine sahip ülkelerde, işverenler ve meslek okulları arasında kurulan kurumsal işbirliği, gençlerin işgücü piyasasına geçişini kolaylaştırmaktadır (Ryan, 2001; Busemeyer ve Trampusch,

2012). Jørgensen ve arkadaşlarının (2021) çalışması, bu ülkelerde mesleki eğitimin göçmen entegrasyonunda şu üç temel mekanizma üzerinden etkili olduğunu göstermektedir:

- Dil becerilerinin geliştirilmesi,
- İşverenlerle kurulan kurumsal bağlar,
- Sertifikalandırılmış beceri kazanımı.

Benzer şekilde Stalder ve diğerleri (2023), ön-mesleki programların göçmenlerin işgücüne geçişini mentorluk ve işveren iş birliği yoluyla desteklediğini ortaya koyarken, İsviçre'deki "entegrasyon öncesi çıraklık" programı (Aerne ve Bonoli, 2021) mesleki eğitimin uyumun merkezine yerleştirildiği kurumsal bir örnek sunmaktadır. Ancak Chadderton ve Edmonds (2015) ile Rusert ve Stein (2023), mesleki eğitim sistemlerinin her zaman kapsayıcı olmadığını, göçmenlerin sistem içinde ayrımcılığa maruz kalabildiğini ve VET yapılarının mevcut eşitsizlikleri yeniden üretebilme riski taşıdığını da vurgulamaktadır.

Bunların yanı sıra göçmenlerin istihdam süreçlerinde ülkeler arası ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak OECD ülkelerinde düşük eğitimli göçmenlerin istihdam oranları, yerli nüfusa kıyasla daha düşüktür ve bu durumun en belirgin örnekleri Türkiye, İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi Güney Avrupa ülkelerinde görülmektedir. Türkiye özelinde incelendiğinde, düşük eğitimli göçmenler arasındaki işsizlik oranının %30'lara yaklaşarak OECD ortalamasını ciddi şekilde aştığı, yüksek eğitimli göçmenlerde ise bu oranın %10 civarında seyrederek OECD ortalamasıyla benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir (OECD, 2023). Söz konusu veriler, göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarının eğitim düzeyiyle yakından ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye'de de göçmen istihdamının temel sorunlarından biri enformelleşmedir. Göçmenlerin önemli bir kısmının kayıt dışı çalıştığı bilinmektedir (Del Carpio ve Wagner, 2015). Caro (2020), Suriyeli göçmenlerin özellikle kayıt dışı çalışma, düşük ücret, erken yaşta çalışma yaşamına katılım ve eğitimden kopma gibi sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Özellikle organize sanayi bölgelerinde (OSB) yoğunlaşan göçmen emeğini inceleyen araştırmalar (Lordoğlu ve Aslan, 2016), göçmen grupların çoğunlukla güvencesiz işlerde istihdam edildiğine dikkat çekmektedir. Buna karşın, mesleki eğitim süreçlerine dahil olan ve ustalık/kalfalık belgesi

edinen göçmenlerin, emek piyasasında yukarı yönlü bir hareketlilik şansı yakaladığı ve işverenler nezdinde güvenilirliklerinin arttığı görülmektedir (Doğru, 2017).

Türkiye’deki göçmen emeğinin sanayi havzalarındaki konumlanış biçimi, mesleki eğitimin önemini daha da belirgin kılmaktadır. Nitekim Türkiye, Suriye iç savaşı sonrasında milyonlarca göçmeni ağırlayan bir ülke olarak, göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunda yeni politika araçları geliştirmek durumunda kalmıştır. Göçmenlerin eğitim düzeyinin görece düşük olması (INGEV, 2017) ve formel eğitimden kopuş oranlarının yüksekliği, yetişkinlere yönelik mesleki eğitim programlarının önemini artırmaktadır.

Başlangıçta geçici eğitim hizmetleri sunan Türkiye, zamanla Suriyeli öğrencileri Türk eğitim sistemine entegre etmiş, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri (MTAL) ve Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla işyeri temelli eğitimi güçlendirmiştir (Özer, 2021). Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde yürütülen politikalar da bu uyum sürecinin temel sacayaklarından birini oluşturmaktadır. Özellikle Türk Eğitim Sisteminde Çocuklar İçin Kapsayıcı Eğitimin Desteklenmesi Projesi (PIKTES) kapsamında yayımlanan raporlar ve uygulanan stratejiler, göçmenlerin mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmesinin, dil bariyerinin aşılması ve sosyal uyumun sağlanması konularında stratejik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır (MEB, 2022). MEB’in politika metinleri, mesleki eğitimi yalnızca bir istihdam aracı olarak değil, göçmenlerin toplumsal yaşam becerilerini geliştirdikleri, Türkçe pratik yapma imkânı buldukları ve Türk eğitim sistemine kalıcı olarak entegre oldukları çok boyutlu bir sosyal politika aracı olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, bir yandan dil becerilerini geliştirmeyi hedeflerken diğer yandan göçmenlerin işgücü piyasasına daha hızlı geçişini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

Kaygısız (2017), göçmen emeğinin özellikle küçük ve orta boy işletmelerde (KOBİ) ucuz, esnek ve güvencesiz bir ‘yedek işgücü’ olarak konumlandırıldığına dikkat çekerken; Parlak (2017) göçmenlerin yasal çalışma izni düzenlemelerine rağmen büyük ölçüde enformel sektöre hapsoldüğünü ve emek piyasasının en alt kademelerindeki güvencesiz işlere yönelmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Bu yapısal soruna paralel olarak Danış (2016), konfeksiyon sektörü gibi emek yoğun alanlarda Suriyeli göçmenlerin enformel piyasaya eklemlenerek günübirlik işlere itildiğini ve sahip

oldukları vasıfların altında çalıştırılmalarının (vasıfsızlaştırma) uyum sürecini zedelediğini vurgulamaktadır. İçduygu ve Diker (2017) ise Türkiye'deki göçmenlerin 'geçici sığınmacı' statüsünden kalıcı işgücü piyasası aktörlerine dönüşümünde kurumsal mesleki eğitim politikalarının hayati bir köprü işlevi gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Erdoğan'ın (2020) Suriyeliler Barometresi bulguları, yerel halk ile göçmenler arasında istihdam rekabetine dayalı gerilimlerin azaltılmasında ve sosyal uyumun inşasında, göçmenlerin kayıtlı ve sertifikalı istihdama yönlendirilmesinin kilit bir rol oynadığını göstermektedir. Dolayısıyla OSTİM gibi KOBİ'lerin ve çıraklık geleneğinin yoğun olduğu sanayi bölgelerindeki Mesleki Eğitim Merkezleri (MEM), göçmenlerin vasıfsızlaştırma ve enformelleşme sarmalından çıkabilmeleri için stratejik bir müdahale alanı sunmaktadır. Mevcut literatür, göçmenlerin istihdamında mesleki eğitimin önemini vurgulasa da, Türkiye bağlamında organize sanayi bölgelerindeki Mesleki Eğitim Merkezlerinin göçmenlerin sosyoekonomik uyumuna etkisini mikro düzeyde ve deneyim temelli inceleyen ampirik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, mesleki eğitimi salt bir beceri kazandırma aracı olarak değil, usta-çırak ilişkileri, sosyal ağlara erişim ve formel istihdama geçiş üzerinden şekillenen çok boyutlu bir sosyoekonomik uyum arayüzü olarak ele alıp doğrudan göçmenlerin kendi deneyimlerinden elde edilen nitel verilerle alana katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. Metodoloji

2.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, göçmenlerin işgücü piyasasına sosyoekonomik uyum süreçlerinde Mesleki Eğitim Merkezlerinin rolünü katılımcı deneyimleri üzerinden analiz etmeyi amaçlayan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi, karmaşık sosyal süreçlerin bağlamsal boyutlarıyla bütüncül bir şekilde anlaşılmasına ve katılımcı anlatılarının tematik analiz yöntemiyle çözümlenmesine imkân tanınması nedeniyle tercih edilmiştir (Creswell & Poth, 2016). Araştırma, göçmenlerin mesleki eğitim ve işgücü piyasasına uyum süreçlerinin kendi anlatıları üzerinden derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan temel nitel araştırma deseni (basic qualitative research design) çerçevesinde kurgulanmıştır (Merriam, 2009). Bu doğrultuda çalışma, katılımcıların sosyoekonomik uyuma dair birebir deneyimlerini, algılarını

nı ve anlamlandırma süreçlerini betimsel ve yorumlayıcı bir zeminde analiz ederek elde edilen verileri tematik olarak yapılandırmayı hedeflemektedir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Bu yöntem, katılımcıların mesleki eğitim sürecine, çalışma yaşamına ve sosyal uyum deneyimlerine ilişkin öznel anlatılarını ayrıntılı biçimde ortaya koymayı mümkün kılmıştır.

2.2. Araştırma Sahası ve Katılımcılar

Araştırmanın saha alanı olarak Ankara OSTİM Organize Sanayi Bölgesi seçilmiştir. OSTİM, Türkiye'nin en büyük sanayi bölgelerinden biri olup, göçmen işçilerin yoğun biçimde istihdam edildiği üretim merkezlerinden biridir (Kaygısız, 2017; Lordoğlu ve Aslan, 2016). Bu bağlamda OSTİM, göçmenlerin mesleki eğitim ve istihdam deneyimlerinin birlikte gözlemlenebileceği uygun bir saha sunmaktadır. Çalışmanın OSTİM ile sınırlandırılmasının temel nedeni, buranın yalnızca fiziki büyüklüğü değil, aynı zamanda küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) kümелendiği, geleneksel usta-çırak ilişkilerinin Mesleki Eğitim Merkezleri (MEM) ile kurumsal zeminde yürütüldüğü bir üretim havzası olmasıdır. Bu durum, göçmenlerin hem formel eğitime katılımlarını hem de atölye düzeyindeki gayriresmi sosyal ağlara uyumlarını eşzamanlı ve derinlemesine inceleyebilmek için sınırları belirgin, ideal bir analitik çerçeve sunmuştur.

Araştırmanın örneklemini 18-59 yaş aralığında bulunan 19 göçmen çalışan oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu Suriyeli göçmenlerden, daha küçük bir kısmı ise Iraklı göçmenlerden oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı OSTİM bölgesinde faaliyet gösteren Mesleki Eğitim Merkezlerine (MEM) devam eden ve aynı zamanda aktif olarak sanayi sektöründe çalışan bireylerdir.

Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Mesleki eğitim sürecini deneyimleyen ve sanayi sektöründe aktif olarak çalışan göçmen bireylere ulaşmak hedeflenmiştir. Katılımcılara OSTİM'de eğitim veren Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla erişilmiş, araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü istatistiksel temsil gücüne göre değil, 'veri doygunluğu' (data saturation) ilkesine göre belirlenmektedir (Patton, 2014). Araştırmada katılımcı sayısının 19 kişiyle sınırlı kalmasının temel nedeni

Araştırmada katılımcı sayısının 19 kişiyle sınırlı kalmasının temel nedeni bu doygunluk noktasına ulaşılmış olmasıdır. Saha çalışması sırasındaki veri toplama sürecinde, yaklaşık onbeşinci görüşmeden itibaren katılımcıların anlatılarında tekrarların başladığı, araştırma sorularına yönelik yeni kodların veya temaların ortaya çıkmadığı (tematik doygunluk) araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Tematik doygunluğun teyit edilmesi ve verilerin sınanması amacıyla 4 derinlemesine görüşme daha gerçekleştirilmiş ve analizlere yeni bir boyut eklenmediği görülerek toplam 19 katılımcı ile saha çalışması sonlandırılmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları katılımcıların:

- Demografik özellikleri (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, uyruk),
- Türkiye'deki çalışma deneyimleri,
- Kendi ülkelerindeki mesleki geçmişleri,
- Mesleki Eğitim Merkezlerine ilişkin algıları,
- Ustalık belgesi, kayıtlı çalışma ve işyeri açma beklentileri,
- Sosyal ve kültürel uyum deneyimleri

gibi temalar etrafında yapılandırılmıştır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup katılımcıların işyerlerinde Aralık 2022 – Ocak 2023 tarihleri arasında yapılmıştır. Mülakatlar ortalama 35–65 dakika arasında sürmüştür. Tüm görüşmeler katılımcıların onayı doğrultusunda ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiş, ayrıca araştırmacı notları tutulmuştur. Ses kayıtlarının transkripsiyonu araştırmacılar tarafından birebir yapılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinde veriler önce açık kodlama aşamasından geçirilmiş, ardından benzer kodlar kategoriler altında birleştirilmiş ve ana temalar oluşturulmuştur. Temalar, araştırmanın ana araştırma sorusu ve alt soruları doğrultusunda yapılandırılmıştır. Özellikle ekonomik konumlanma, kayıtlı çalışma, mesleki belgelen-dirme, sosyal güvenlik, eğitim ve sosyal uyum başlıkları analiz sürecinde öne çıkan temel kategoriler olmuştur.

Her ne kadar görüşmelerin odak noktası mesleki eğitim ve istihdam olsa da, katılımcıların anlatılarında sosyal çevre, aidiyet, dışlanma ve gelecek beklentileri gibi sosyal boyutlar da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle analiz yalnızca ekonomik uyumla sınırlı tutulmamış, sosyoekonomik uyum bütüncül biçimde ele alınmıştır.

2.5. Etik Süreç

Araştırma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 06.07.2022 tarihli ve 13 sayılı kararı ile etik onay almıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'ndan E-14588481-605.99-55392933 sayılı ve 17.08.2022 tarihli resmi izin doğrultusunda saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, gönüllü katılım esas alınmış ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı taahhüt edilmiştir. Katılımcı isimleri yerine müstear kodlar (K1, K2 vb.) kullanılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmaya OSTİM Organize Sanayi Bölgesinde çalışan 6'sı Irak ve 13'ü Suriyeli olmak üzere toplamda 19 göçmen katılmıştır. Katılımcıların tamamı organize sanayi bölgelerinin genel profili ile uyumlu olarak (Dedeoğlu, 2021; Kaygısız, 2017; TÜİK, 2023) erkektir. Katılımcıların yaş aralıkları 18 ila 59 arasında değişmektedir. Eğitim durumları ağırlıklı olarak yine sanayi-de çalışan profiline uygun olarak (Erdoğan, 2020; Kaygısız, 2017) ilkokul ve ortaokul mezunu olmakla birlikte bir katılımcı ülkesinde ön lisans eğitimini tamamladığı görülmektedir.

	<i>Kod</i>	<i>Bölüm</i>	<i>Sınıf</i>	<i>Yaş</i>	<i>Medeni Hal</i>	<i>Yaşadığı Semt</i>	<i>Uyruk</i>	<i>En Son Bitirdiği Okul</i>
1	K1	Kaynak	10	18	Bekar	Yenimahalle	Irak	Ortaokul
2	K2	Kaynak	10	27	Evli	Dikimevi	Irak	İlkokul
3	K3	Kaynak	10	33	Evli	Bağlum	Suriye	Ortaokul
4	K4	Otomotiv	10	34	Evli	Hasanoğlu	Suriye	Liseterk
5	K5	Otomotiv	10	30	Evli	Önder	Suriye	Ortaokul
6	K6	Makine İmalatı	11	19	Bekar	Ulus	Suriye	Ortaokul
7	K7	Kaynak	11	25	Evli	Demetevler	Irak	Ortaokul
8	K8	Kaynak	11	36	Evli	Keçiören	Suriye	Önlisans
9	K9	Elektrik	9	48	Evli	Demetevler	Suriye	İlkokul
10	K10	Motor	9	19	Bekar	Demetevler	Suriye	Ortaokul
11	K11	Kaynak	9	23	Evli	Demetevler	Suriye	Ortaokul
12	K12	Kaynak	9	36	Evli	Demetevler	Suriye	Ortaokul
13	K13	Torna	9	28	Evli	Dikimevi	Irak	Ortaokul
14	K14	Enjeksiyon	11	18	Bekar	Sincan	Irak	Ortaokul
15	K15	Torna	9	24	Evli	Mamak	Irak	Liseterk
16	K16	Matbaa	11	42	Evli	Yenimahalle	Suriye	İlkokul
17	K17	Baskı sonrası	11	24	Evli	Yenimahalle	Suriye	Ortaokul
18	K18	Matbaa sonrası	11	59	Evli	Yenimahalle	Suriye	İlkokul
19	K19	Matbaa sonrası	10	50	Evli	Yenimahalle	Suriye	İlkokul

Tablo-3. Demografik bilgiler

Tematik analiz sürecinde öncelikle katılımcıların mesleki eğitim deneyimlerine ilişkin ifadeleri ayrıntılı biçimde kodlanmış, ardından benzer içeri-
 riklere sahip kodlar bir araya getirilerek üst düzey temalar oluşturulmuştur. Analiz sonucunda göçmenlerin Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla işgücü piyasasına uyum süreçlerini yansıtan dört temel tema belirlenmiştir. İlk tema olan “mesleki eğitimin işgücü piyasasına uyumundaki rolü”, katılımcıların mesleki eğitim yoluyla eğitim sistemine yeniden dahil olmaları, mesleki yeterlilik ve teknik beceriler kazanmaları ve sektörel beceri uyumu geliştirmeleri ile ilişkilidir. İkinci tema olan “sosyal ağlara erişim ve sosyo-kültürel uyum”, işverenler ve işyeri çevresiyle kurulan ilişkiler, usta-çırak etkileşimi, sosyal uyum deneyimleri ve aidiyet duygusu gibi unsurları kapsa-maktadır.

Üçüncü tema olan “ekonomik güvenlik ve kayıtlı istihdama geçiş” ise katılımcıların formal istihdama geçişi, sosyal güvenlik sistemine erişimi, ustalık belgesi edinimi ve kendi işini kurma olanaklarına ilişkin beklentileri etrafında şekillenmektedir. Son tema olan “yapısal engeller ve uyum sürecini sınırlayan faktörler” ise dil bariyeri, diploma denkliği problemleri ve ayrımcılık deneyimleri gibi göçmenlerin işgücü piyasasına uyum süreçlerini zorlaştıran yapısal sorunları içermektedir (Tablo 4).

	Temalar	Kodlar
1	Mesleki Eğitimin İşgücü Piyasasına Uyumundaki Rolü	Mesleki eğitim yoluyla eğitim sistemine yeniden katılım, Mesleki yeterlilik ve teknik beceri edinimi, Sektörel beceri uyumu
2	Sosyal Ağlara Erişim ve Sosyo-Kültürel Uyum	İşverenler ve iş çevresiyle bağlantı kurma, Usta-çırak ilişkileri, Sosyal uyum, aidiyet duygusu
3	Ekonomik Güvenlik ve Kayıtlı İstihdama Geçiş	Formal istihdama geçiş ve sosyal güvenlik sistemine erişim, Ustalık belgesi edinimi, İş kurma olanakları
4	Yapısal Engeller ve Uyum Sürecini Sınırlayan Faktörler	Dil bariyeri, Diploma denkliği problemleri, Ayrımcılık deneyimleri

Tablo-4. Tematik çözümleme

3.1. Mesleki Eğitimin İşgücü Piyasasına Uyumundaki Rolü

3.1.1. Mesleki Eğitim Yoluyla Eğitim Sistemine Yeniden Katılım

Mesleki Eğitim Merkezlerinin (MEM) sunduğu önemli olanaklardan biri, katılımcıların eğitim süreçlerini kesintiye uğratmadan sürdürebilmelerine imkân tanınmasıdır. Özellikle göçmen kökenli bireyler açısından eğitim hayatındaki süreklilik, hem bireysel gelişim hem de uzun vadeli mesleki hedefler bakımından kritik bir işlev görmektedir (Jeon, 2019; Jørgensen vd., 2021). Araştırma bulguları, MEM’lerin yalnızca kısa vadeli mesleki beceriler kazandıran kurumlar olarak değil, aynı zamanda katılımcıların formal eğitim sistemine yeniden eklemlenmelerini sağlayan bir geçiş mekanizması olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Bu bağlamda mesleki eğitim sürecinin katılımcılara lise diploması elde etme ve dolayısıyla yükseköğretime devam

etme fırsatı sunması, onların gelecek planlarını şekillendiren önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. Katılımcılar açısından lise diplomasına erişim, yalnızca bir eğitim aşamasının tamamlanması değil, aynı zamanda üniversite eğitimi, mesleki yükselme ve toplumsal statü kazanımı gibi daha geniş yaşam hedeflerinin kapısını aralayan bir imkân olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Mesleki eğitim merkezindeki eğitimim daha kısa sürse hızlıca diplomamı alsam üniversiteye bir an önce girmek isterim. Yaşım 34 dört sene sonra 38 olacağım. Sorumluluğum artacak. Şuan yapsam benim için daha iyi. En büyük isteklerimden biri de, buradan lise diploması alıp, üniversite okuyabilmek. Çok istiyorum. Liseyi bitirirsem burada mekanik mühendisi olmak gibi bir hayalim var.” (K4)

Benzer şekilde bir başka katılımcı, mesleki eğitimi yalnızca bir iş öğrenme süreci olarak değil, aynı zamanda gelecekte mühendislik eğitimi alabilmek için bir basamak olarak değerlendirmektedir. Katılımcı bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“8. sınıfa kadar Arapça okudum. Türkiye’de sonra da milli eğitime geçirecezdiler 9. sınıfa Türkçede başladım. Başta yabancı geldim. Ortalamam 92’ydi. Fen lisesinde falan okumak istiyordum. Teog falan olmadığı için 8. sınıfa için UNICEF diploması sayılmıyordu. Okulun seviyesi düşüktü arkadaşlarla uymuyorduk ben çalışmak istiyordum onlar kaçmak istiyor. Ben de dedim en iyisi meslek öğreneyim. İyi bir usta olup üniversitede makine mühendisliği düşünüyorum... Sanayide ustalık belgesi olmayan birine maaşını az veriyorlar, sana güvenmiyorlar. Aselsan, TAI gibi firmalarda belgen olmasa tezgaha geçemiyorsun. Buradan bunu alıp mühendislikte işe yarayacağını düşünüyorum.” (K6)

Dolayısıyla mesleki eğitim merkezlerinin göçmen bireyler için bu eğilimin az sayıda ve genç yaşta katılımcılar tarafından belirtilmiş olsa da bireylerin daha yüksek eğitim hedeflerine yönelmelerini mümkün kılan bir yapı sunduğu görülmektedir. Bu katılımcıların ifadeleri, MEM’lerin bireylerin eğitim sistemine yeniden entegre olmalarını sağlayarak onların mesleki ve akademik geleceklerine yönelik umutlarını güçlendiren önemli bir kurumsal mekanizma işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

3.1.2. Mesleki Yeterlilik ve Teknik Beceri Edinimi

MEM'lerin katılımcılar açısından en belirgin katkılarından biri, mesleki yeterlilik ve teknik beceri edinimini destekleyen bir öğrenme zemini sunmasıdır. Araştırma bulguları, MEM'lerin yalnızca formel bir eğitim kurumu olarak değil, aynı zamanda katılımcıların çalışma yaşamında doğrudan kullanabilecekleri bilgi ve becerileri kazandıkları uygulamalı bir mesleki sosyalleşme alanı olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bu süreçte edinilen beceriler, belirli makineleri kullanma ya da teknik çizim yapabilme gibi mesleki donanımlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda katılımcıların kendilerine yönelik yeterlilik algılarını güçlendirmekte, iş ortamına daha hazırlıklı hissetmelerini sağlamakta ve üretim süreçlerine daha etkin katılmalarına imkan tanımaktadır. Özellikle göçmen bireyler açısından teknik beceri kazanımı, işgücü piyasasında görünür olmanın ve emeklerinin daha tanınabilir hale gelmesinin önemli bir aracı olarak öne çıkmaktadır.

Bazı katılımcılar, okulda edindikleri öğrenmenin doğrudan mesleki pratiğe dönüştüğünü vurgulamaktadır. *“Çizim öğreniyoruz okulda. Bazı bilmediğim şeyler de öğreniyorum. İş öğrenmek için gitmek istedim. Karşılığını da aldığımı düşünüyorum”* (K14) ifadesi, katılımcının MEM deneyimini beklentilerini karşılayan, somut çıktıları olan ve emek piyasasında karşılığı bulunan bir öğrenme süreci olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu anlatıda “karşılığını almak”, yalnızca bir beceriyi edinmek değil, aynı zamanda eğitime yapılan yatırımın mesleki açıdan anlamlı bir kazanıma dönüşmesi anlamını taşımaktadır. Nitekim başka bir katılımcının *“MEM’lerdeki teknik derslerde çizimi öğrendim. Şuan bilgim var bu konuda”* (K2) sözleri de, teknik derslerin katılımcılara ölçülebilir ve tanımlanabilir bir mesleki bilgi alanı açtığını ortaya koymaktadır. Teknik çizim gibi alanlar, özellikle sanayi üretim süreçlerinde mesleki yeterliliğin görünür göstergelerinden biri olduğu için, bu becerinin kazanılmış olması katılımcının iş piyasasındaki konumunu da güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların tamamı bu konuda görüş belirtmemekle beraber görüşmelerde dikkat çeken bir diğer unsur da öğrenme ortamının sosyal boyutudur. *“Hiç sıkıntı yok. Arkadaş orda var. Türk öğretmenler çok yardımcı oluyorlar... Sınıfta hiçbir sıkıntı yok... Arkadaş edinimi sağlıyorum”* (K12) biçimindeki ifade, mesleki beceri kazanımının destekleyici bir sosyal çevre içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu tür bireysel deneyimler, mesleki eğitim sürecinin salt teknik beceri aktarılan mekanik bir yapı olma-

nın ötesinde, öğretmen desteği ve akran ilişkileri aracılığıyla uyum sürecini kolaylaştıran sosyal bir zemin işlevi de görebileceğini ortaya koymaktadır.

3.1.3. Sektörel Beceri Uyum

Göç çalışmaları literatüründe göçmenlerin yeni bir ülkeye uyum süreçleri incelenirken, özellikle işgücü piyasasına uyum ve mesleki becerilerin geliştirilmesi önemli bir tartışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda göçmenlerin sahip oldukları mesleki bilgi ve becerilerin yeni ülkedeki sektör yapılarıyla uyumlu hale gelmesi, ekonomik ve toplumsal uyum süreçlerinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Nitekim literatürde göçmenlerin istihdam piyasasına uyumunda mesleki eğitim ve beceri geliştirme süreçlerinin kritik rol oynadığı sıklıkla vurgulanmaktadır (Stören, 2004). Bununla birlikte göçmenlerin çoğu zaman düşük eğitim düzeyi, sınırlı mesleki sertifikasyon veya geldikleri ülkelerde alt statülü işlerde çalışmış olmaları, yeni ülkelerinde istihdama erişimlerini zorlaştırabilmektedir. Göçmenler, kendi ülkelerinde yaşadıkları zorunlu göç deneyimi nedeniyle yeni toplumsal ve ekonomik koşullara uyum sağlama sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmekte ve çoğu zaman sahip oldukları mesleki deneyimlerle örtüşmeyen işlerde çalışmak durumunda kalabilmektedirler. Bu uyum sürecinin özellikle ilk yıllarda oldukça yoğun yaşandığı ve göçmenlerin yeni iş ortamlarına uyum sağlamalarının zaman aldığı bilinmektedir (Stein, 1981). Bu noktada mesleki eğitim, göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunu kolaylaştıran ve sektörel beceri uyumunu güçlendiren önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma bulguları, katılımcıların bir kısmının geldikleri ülkelerde sahip oldukları mesleki deneyimlerle Türkiye’de çalıştıkları sektörler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, göçmenlerin çoğu zaman geçimlerini sürdürebilmek amacıyla daha önce deneyim sahibi olmadıkları sektörlerle yönelmek zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır. Örneğin bir katılımcı, Irak’ta mobilya sektöründe çalıştığını ancak Türkiye’ye geldikten sonra kaynakçılık yapmaya başladığını şu şekilde ifade etmektedir: *“Irak’tayken mobilyacılık yapıyordum, burada ise kaynakçılık yapıyorum. Geçimimi sağlamak için herhangi bir işi yapmak zorundaydım.”* (K2). Başka bir katılımcı ise *“Irak’tayken boyacılık yapıyordum, burada ise tornacılık yapıyorum.”* (K13) şeklinde durumu ifade etmiştir. Benzer bir şekilde bir diğer katılımcı ise *“Ülkemde otobüs şoförüydüm, burada ise matbaacılık yapıyorum.*

Açıkcısı otobüs şoförlüğü daha kolaydı.” (K18) demiştir. Bu ifadeler, göçmenlerin işgücü piyasasına uyum sürecinde çoğu zaman mesleki tercihlerinden ziyade ekonomik zorunlulukların belirleyici olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda göç sonrası dönemde göçmenlerin işgücü piyasasında hem fiziksel hem de mesleki açıdan yeniden konumlanmak zorunda kaldıklarını ve çoğu zaman farklı üretim alanlarında yeni beceriler edinmek durumunda kaldıklarını göstermektedir.

Buna karşılık bazı katılımcılar, geldikleri ülkelerdeki mesleki deneyimlerini Türkiye’de de sürdürme imkânı bulduklarını belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı, hem Suriye’de hem de Türkiye’de otomotiv sektöründe çalıştığını ifade ederek mesleki sürekliliğin sağlanabildiği durumların da bulunduğunu vurgulamaktadır: *“Suriye’de de otomotiv alanında çalışıyorduk, burada da otomotiv sektöründe çalışıyoruz.” (K4).* Bu tür deneyimler, göçmenlerin sahip oldukları mesleki bilgi ve becerilerin yeni ülkede de kullanılabildiği durumlarda uyum sürecinin daha hızlı ve daha az maliyetli olabildiğini göstermektedir.

Bazı katılımcılar ise eğitim aldıkları alan ile fiilen çalıştıkları iş arasında uyumsuzluk bulunduğunu dile getirmektedir. Bu durum, göçmenlerin sahip oldukları veya edinmeye çalıştıkları mesleki becerilerin her zaman doğrudan istihdamla örtüşmeyebildiğini göstermektedir. Örneğin bir katılımcı okulda metal ve kaynak alanında eğitim aldığını, ancak fiilen bilgisayar üzerinden muhasebe işleri yürüttüğünü şu şekilde ifade etmektedir:

‘Meslek öğreniyorum ama o işi yapamayabilirim. Ben bilgisayarla çalışıyorum. İşlerimi bilgisayar üzerinden, Arapça olarak yürütüyorum. Muhasebe işi yapıyorum. Okulda kaynak–metal alanında okuyorum ama şu an yaptığım iş bilgisayar üzerinden muhasebecilik.” (K8).

Bu ifade, göçmenlerin istihdam süreçlerinde çoğu zaman çok yönlü beceriler geliştirmek zorunda kaldıklarını ve iş piyasasında pragmatik uyum stratejileri geliştirdiklerini göstermektedir.

3.2. Sosyal Ağlara Erişim ve Sosyo-Kültürel Uyum

3.2.1. İşverenler ve İş Çevresiyle Bağlantı Kurma

Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla çalışma hayatına dahil olan göçmen katılımcıların işyeri ortamında kurdukları ilişkiler, işgücü piyasasına uyum süreçlerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Araştırma bulguları, ka-

tılımcıların büyük ölçüde işverenleri ve çalışma arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler geliştirdiklerini ve işyeri ortamında dışlanma ya da açık bir ayrımcılık deneyimi yaşamadıklarını göstermektedir. Bu durum, göçmenlerin yalnızca ekonomik anlamda istihdama katılmalarını değil, aynı zamanda işyeri içinde sosyal olarak kabul görmelerini de mümkün kılmaktadır. İşyerinde kurulan bu ilişkiler, göçmenlerin mesleki öğrenme süreçlerine katılımını kolaylaştırmakta, çalışma ortamına uyumlarını hızlandırmakta ve günlük iş pratiklerini daha rahat yerine getirmelerine olanak tanımaktadır.

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, işyerindeki sosyal ilişkilerin karşılıklı yardımlaşma ve destek temelinde şekillendiği görülmektedir. Örneğin bir katılımcı işyeri ortamındaki ilişkilerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Sabahları geliyorum, herkesle selamlaşıyorum. Kim ne isterse çayını, suyunu veriyorum. Bir şeye ihtiyaçları olursa yardımcı oluyorum. Arkadaşlık açısından her şey gayet iyi, onlar da bana yardımcı oluyor.” (K7).

Bu ifade, katılımcının işyerinde yalnızca çalışan kimliğiyle değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin bir parçası olarak konumlandığını göstermektedir. İşyerinde karşılıklı yardım ve gündelik etkileşimler üzerinden kurulan bu ilişkiler, göçmenlerin iş ortamında kendilerini daha rahat ve kabul görmüş hissetmelerine katkı sağlamaktadır. Nitekim bir başka katılımcı da benzer bir durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“İlk başta biraz çekindim ama zamanla herkesle konuşmaya başladım. Ustalar da arkadaşlar da bana nasıl yapacağımı gösteriyor. Bir sorun olduğunda yardım ediyorlar.” (K11).

Bu ifade, işyerinde kurulan ilişkilerin göçmenlerin mesleki öğrenme sürecini destekleyen bir dayanışma ortamı oluşturduğunu göstermektedir.

İşyeri ilişkilerinin özellikle dil bariyerinin aşılmasında da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Dil konusunda sınırlı yeterliliğe sahip olan katılımcılar, iş arkadaşlarının ve ustalarının pratik yöntemlerle kendilerine yardımcı olduklarını belirtmektedirler. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Dili anlamadığımda yapacağım işi bana işaret ederek gösteriyorlar. Ustabaşını izliyoruz, sonra ‘böyle devam et’ diyorlar. Çalışan arkadaşlarla sorun yaşamıyoruz. Yardım ediyorlar, tarif ediyorlar, görünce biz de yapıyoruz.” (K18).

Bu ifade, işyerinde kurulan ilişkinin yalnızca iş bölümü temelinde değil, aynı zamanda öğretme ve birlikte öğrenme pratiği üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı da işyerindeki dayanışma ortamına dikkat çekerek şunları söylemektedir: *“Bazen anlamadığım şeyler oluyor ama ustalar hemen gösteriyor. Arkadaşlar da ‘gel böyle yap’ diye yardımcı oluyor. O yüzden işte zorlanmıyorum.”* (K9).

Bu bağlamda işverenlerle ve işyeri çevresiyle kurulan ilişkiler, göçmenlerin yalnızca istihdama katılmalarını sağlayan ekonomik bir bağ değil, aynı zamanda onların işgücü piyasasında kalıcılıklarını ve sosyal uyumlarını destekleyen önemli bir toplumsal kaynak olarak değerlendirilebilir.

3.2.2. Usta-Çırak İlişkileri

Mesleki eğitimin işgücü piyasasına geçiş üzerindeki etkisi, yalnızca programın içeriğine değil, eğitimin gerçekleştiği işyerinin öğrenme ortamına da bağlıdır. Fuller ve Unwin (2003), çıraklık sistemlerindeki öğrenme ortamlarını “genişletici” ve “sınırlandırıcı” olmak üzere iki farklı yapı üzerinden değerlendirmektedir. Genişletici öğrenme ortamları, bireylere farklı görevleri deneyimleme, deneyimli çalışanlardan rehberlik alma, mesleki kimlik geliştirme ve ilerleme olanağı sunarken, sınırlandırıcı ortamlar çalışanları tekrarlayıcı ve düşük nitelikli görevlerle sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle işverenlerin ve ustaların tutumları, göçmenlerin teknik beceri edinmeleri kadar mesleğe bağlılıkları, işyerinde kalıcılıkları ve kendilerini çalışma ortamının bir parçası olarak görmeleri açısından da belirleyici olabilmektedir.

Mesleki eğitim ve çalışma hayatı bağlamında katılımcıların en fazla önem attıkları unsurlardan biri, işverenleri ve ustalarıyla kurdukları ilişkilerdir. Araştırma bulguları, göçmen katılımcıların mesleği sevmeye, işyerinde kalma, çalışma hayatına uyum sağlama ve hatta bulundukları ülkeye ilişkin aidiyet geliştirme süreçlerinde usta-çırak ilişkisinin belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu ilişki, yalnızca mesleki bilginin aktarımına dayalı teknik bir bağ olarak değil, aynı zamanda güven, rehberlik, korunma, tanınma ve duygusal yakınlık boyutları taşıyan bir sosyal ilişki biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı anlatıları, olumlu usta-çırak ilişkilerinin işyerinde kalıcılığı ve aidiyet duygusunu güçlendirdiğini açık biçimde göstermektedir. Örneğin bir katılımcı, işverenle kurduğu ilişkinin sürekliliğini şu sözlerle

ifade etmektedir: *“Ben üç senedir buradayım, işverenimle bir sorunum ol-
saydı burada kalmazdım.”* (K1). Bu güçlü ifade, işyerinde kalmanın yal-
nızca ekonomik zorunluluklarla açıklanamayacağını, işverenle kurulan
ilişkinin niteliğinin de belirleyici olduğunu göstermektedir. Katılımcının
işyerinde uzun süre kalmasını mümkün kılan şey, yalnızca çalışıyor ol-
ması değil, aynı zamanda çalışma ilişkisinin çatışmasız, kabul edici ve
sürdürülebilir bir zemine dayanmasıdır. Bu durum, usta-çırak ilişkisinin
işgücü piyasasında göçmenlerin istikrar kazanmasında ne kadar önemli
olduğunu ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde bir başka katılımcının anlatısı, olumsuz ve olumlu işyeri
deneyimleri arasındaki farkı çok daha ayrıntılı biçimde gözler önüne ser-
mektedir. Katılımcı, önceki işyerinde ustasıyla anlaşamadığını, düşük ücretle
çalıştırıldığını ve uzun süre çalışmasına rağmen neredeyse hiçbir şey öğrene-
mediğini belirtmektedir. Bu deneyimini şu şekilde ifade etmektedir:

*“Önceki işyerimde ustayla anlaşamadık. Beni düşük ücretle çalıştırmak is-
tiyordu. Yaklaşık bir yıl çalıştım ama orada bir şey öğrenemedim. Şimdiki
işyerimde ise öğreniyorum ve mutluyum. Önceki işyerimde sabahdan akşa-
ma kadar hep aynı işi yapıyordum, nasıl ayarlanır, nasıl yapılır çok az şey
öğretiyorlardı. Sadece kendi işine yarayacak kadar gösteriyordu.”* (K6).

Bu ifade, usta-çırak ilişkisinin niteliğinin mesleki öğrenme üzerinde doğ-
rudan etkili olduğunu göstermektedir. Katılımcının önceki işyerinde maruz
kaldığı ilişki biçimi, öğretici olmaktan çok yararcı ve denetleyici bir karakter
taşımaktadır. Bu tür bir işyeri ilişkisi, çırak konumundaki bireyin gelişimi-
ni desteklemek yerine onu tekrar eden, düşük nitelikli ve bağımlı bir emeğe
mahkûm etmektedir.

Aynı katılımcının mevcut işyerine ilişkin anlatısı ise destekleyici bir usta
figürünün göçmen çalışan açısından nasıl dönüştürücü bir etki yaratabildi-
ğini göstermektedir: *“Şimdi burada çok rahatım. Bana adeta ağabeyim gibi
davranıyorlar. Kızmıyor, ‘şöyle yaparsan daha iyi olur, böyle yaparsan daha
iyi olur’ diyerek anlatıyorlar.”* (K6). Bu ifade, otoriter ve dışlayıcı bir ustalık
anlayışı ile rehberlik eden, sabırlı ve öğretici bir ustalık anlayışı arasındaki
farkı net biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, işyerinde öğrenmenin ve-
rimliliğini artırdığı gibi, katılımcının aidiyet duygusunu da güçlendirmektedir.
Nitekim katılımcının *“Eski işyerimde olsa işi bırakır giderdim... o dönemde*

hayattan bezdim” ifadesi, olumsuz usta-çırak ilişkilerinin yalnızca mesleki gelişimi değil, bireyin psikolojik iyi oluşunu ve yaşam motivasyonunu da zedeleyebildiğini göstermektedir.

Diğer katılımcılar da işverenle kurulan yakın ilişkinin işyerini yalnızca bir üretim alanı olmaktan çıkarıp daha kolektif ve paylaşımcı bir sosyal çevreye dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin bir katılımcı, uzun süredir çalıştığı işyerine dair memnuniyetini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Burada mutluyuz, patron çok iyi. Yedi senedir çalışıyorum, bir kez bile sorun yaşamadım. Sabah geliyoruz, hep birlikte kahvaltı yapıyoruz. İş varsa çalışıyoruz, iş yoksa dükkânı birlikte temizliyoruz. Patronun oğlu ve diğer çalışanlarla çok iyi anlaşıyoruz, konuşuyoruz.” (K9).

Benzer biçimde bir başka katılımcının

“Patron bizi arabasıyla getiriyor. Sabah geliyoruz, biraz çalışıyoruz; sonra çay molasına çıkıyoruz, geri dönüp çalışmaya devam ediyoruz. Herkes kendi atölyesine gidiyor. On iki buçukta öğle arası oluyor, bir buçukta tekrar işe başlıyoruz” (K18)

şeklindeki anlatısı, işverenle kurulan ilişkinin gündelik yaşamı düzenleyen, koruyucu ve kolaylaştırıcı bir boyut taşıdığını göstermektedir.

Dolayısıyla usta-çırak ilişkilerinin göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunda son derece merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri, işverenin ya da ustanın tavrının yalnızca iş öğrenme sürecini değil bireyin işyerinde kalma kararını, mesleğe yönelik motivasyonunu, psikolojik dayanıklılığını ve aidiyet hissini de doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Olumlu usta-çırak ilişkileri, göçmenlerin mesleki gelişimlerini destekleyen, onları işyerinde görünür ve değerli hissettiren bir zemin oluştururken, olumsuz ilişkiler ise öğrenmeyi sınırlayan, emeği değersizleştiren ve bireyi işten kopmaya iten bir etki yaratabilmektedir. Bu nedenle usta-çırak ilişkisi, göçmenlerin çalışma hayatına uyumunu anlamada yalnızca teknik eğitim boyutuyla değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal boyutlarıyla da ele alınması gereken temel bir bulgu alanı olarak öne çıkmaktadır.

3.2.3. Sosyal Uyum

Göçmenlerin işgücü piyasasına ve gündelik yaşama uyum süreçlerinde sosyal çevreyle kurulan ilişkiler, kültürel yakınlık algısı, aidiyet biçimleri ve aile yaşamına ilişkin tutumlar üzerinden de şekillenmektedir. Araştırma bulguları,

katılımcıların Türkiye'deki toplumsal yaşama uyumlarını değerlendirirken hem kültürel benzerlikler üzerinden bir yakınlık hissi geliştirdiklerini hem de aile, evlilik ve gündelik yaşam tercihleri söz konusu olduğunda kendi toplumsal-kültürel referanslarını korumaya devam ettiklerini göstermektedir. Katılımcıların anlatıları, bir yandan Türkiye'de yaşamaya alışmanın bütünüyle zorlayıcı bir deneyim olarak görülmediğini, diğer yandan ise özellikle aile yapısı ve evlilik gibi mahrem toplumsal alanlarda kültürel aidiyetin daha güçlü biçimde korunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sosyal uyum, bu araştırmada hem toplumsal kabul ve gündelik uyum hem de kültürel sınırların yeniden üretilmesi bağlamında ele alınması gereken önemli bir bulgu alanı olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcılar Türkiye'ye ve yerel toplumsal yaşama uyumun tamamen kopuk ya da çatışmalı bir zeminde gerçekleşmediğini, aksine belirli kültürel ortaklıklar üzerinden daha yönetilebilir hale geldiğini belirtmiştir. Nitekim bazı katılımcılar bu durumu doğrudan kültürel benzerlik üzerinden açıklamaktadır: *“Alışmak çok kolay değildi ama çok da zorlanmadık. Çünkü kültürlerimiz birbirinden çok farklı değildi.”* (K1, K2). Özellikle Irak türkmeni olan katılımcılardaki Kültürel benzerlik vurgusu, göçmenlerin kendilerini bütünüyle yabancı bir toplumsal evrende değil, kısmen tanıdık unsurlar barındıran bir sosyal çevrede konumlandıklarını göstermektedir. Bu da uyum sürecinin daha az çatışmalı yaşanmasına katkı sağlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte katılımcı anlatıları, sosyal uyumun özellikle aile ve evlilik gibi alanlarda daha sınırlı ve temkinli bir biçimde yaşandığını da göstermektedir. Bir katılımcının *“Bir Türk kıızıyla evlenmemi annem kabul etmez. Çünkü ailem, yabancı birinin eve girmesini istemez.”* (K1) şeklindeki ifadesi, bireysel tutumlardan çok aile ve topluluk normlarının belirleyiciliğine işaret etmektedir. Bu anlatı, sosyal uyumun bireysel düzeyde mümkün görünse bile, ailevi ve kültürel sınırlar tarafından sınırlandırılabilmediğini göstermektedir. Burada “yabancı” kavramı dikkat çekicidir; çünkü göçmen konumundaki bireyin kendisi yeni toplum içinde “yabancı” olarak görülme riskini taşıırken, aynı zamanda kendi aile yapısı içinde yerel toplumdan biri de “yabancı” olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum, sosyal uyumun karşılıklı ve çok yönlü bir sınır çizme pratiği içerdiğini göstermektedir.

Öte yandan bazı katılımcıların evlilik konusunda daha açık ve esnek tutumlar sergilediği görülmektedir. Bir grup katılımcı, *“Bekâr olsaydım Türk*

*biriyle evlenmeyi düşünürdüm; benim için sorun olmazdı.” (K3, K4, K5) diye-
rek, sosyal ilişkiler ve aile kurma konusunda yerel toplumla daha geçirgen
sınırlar kurabileceklerini ifade etmektedir. Benzer biçimde başka bir katılım-
cının “İleride bir Türk kıızıyla evlenmeyi düşünebilirim, tabii neden olmasın.”
(K14) sözleri de, özellikle genç katılımcılar arasında sosyal uyumun daha
açık, müzakereye dayalı ve geleceğe dönük biçimde kurgulanabildiğini
göstermektedir. Bu anlatılar, kültürel sınırların sabit ve değişmez olmadığını;
bireysel deneyimler, kuşak farkları ve geleceğe ilişkin beklentiler doğrultu-
sunda yeniden yorumlanabildiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığın-
da evlilik, yalnızca özel yaşam tercihi değil, aynı zamanda göçmenlerin yerel
toplumla kurdukları ilişkinin derinliğini ve niteliğini anlamaya imkân veren
önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.*

Buna karşılık bazı katılımcılar kültürel aidiyetlerini daha belirgin biçim-
de koruduğu görülmüştür. Örneğin bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade
etmektedir:

*“Alıştığım aile ortamı Arap olduğu için kendimi o çevreye daha yakın his-
sediyorum. Kültürümüz, yemeğimiz, içmemiz hep Suriye kültürüne dayanı-
yor. Bu yüzden şu an için onun dışında biriyle evlenmeyi düşünmüyorum.
Kesinlikle istemem diyemem ama zamanla ne olur bilemem, şimdilik zor
görünüyor.” (K6).*

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, katılımcıların sosyal uyum deneyimlerinin ne tam bir mesafe ne de tam bir bütünleşme biçiminde yaşandığı anlaşılmaktadır. Aksine, sosyal uyum kültürel yakınlıkların kolaylaştırdığı, ancak aile normları, evlilik tercihleri ve aidiyet pratiklerinin sınırlandırdığı seçici ve katmanlı bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.4. Aidiyet Duygusu

Göçmenlerin yeni bir toplumsal çevrede geliştirdikleri aidiyet duygusu, yaşadıkları ülke ile kurdukları sosyal ilişkiler, çalışma hayatındaki deneyimleri ve geçmiş yaşam bağları çerçevesinde şekillenmektedir. Araştırma bulguları, katılımcıların aidiyet algılarının homojen bir yapı göstermediğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar Türkiye’de kurdukları iş ve yaşam düzeni sayesinde belirli bir bağlılık hissi geliştirirken, bir kısmı için aile bağları ve geçmiş yaşam deneyimleri memlekete yönelik güçlü bir duygusal bağın sürmesine neden olmaktadır. Bu durum, aidiyet duygusunun göçmen

deneyiminde sabit bir bağlılık biçiminden ziyade farklı yaşam koşulları ve kişisel deneyimlere bağlı olarak şekillenen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda işyeri ortamının aidiyet duygusunun oluşumunda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Biz bu işyerini yabancı bir işyeri gibi görmüyoruz. Sanki kendi dükkânımız gibi çalışıyoruz. İşyerinin sahibi bize abi gibi davranıyor.”* (K4). Bu ifade, katılımcının çalıştığı ortamı yalnızca ekonomik faaliyet yürüttüğü bir alan olarak görmediğini, sosyal kabul ve karşılıklı güven ilişkisi içinde yer aldığı bir çevre olarak algıladığını göstermektedir.

Buna karşılık bazı katılımcıların aidiyet algısı memleketle kurdukları bağ üzerinden şekillenmektedir. Bir katılımcının *“Memleket daha iyi. Memleketime dönmek istiyorum. Annem ve babam Suriye’de, onların yanına dönmek en büyük hayalim.”* (K3) şeklindeki ifadesi, aile ilişkilerinin ve geçmiş yaşamın aidiyet duygusu üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcı için memleket, aile bağlarının sürdüğü ve geçmiş yaşam deneyimlerinin yer aldığı bir alan olarak anlam kazanmaktadır.

Bazı katılımcılar ise Türkiye’de kurdukları yaşamdan memnun olduklarını ve burada kalmayı düşündüklerini dile getirmektedir. Bir katılımcının *“On yıl sonra da burada kalmak istiyorum. Çünkü burada yaşamaktan memnunuz.”* (K13) sözleri, Türkiye’nin bazı bireyler açısından kalıcı bir yaşam alanı olarak görülmeye başladığını göstermektedir.

Aidiyet duygusunun kırılma yönü ise toplumsal güvensizlik ve dışlanma algısının ortaya çıktığı durumlarda daha belirgin hale gelmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Ben Türk vatandaşlığı bekliyorum ama kendimi burada tam olarak güvende hissetmiyorum. Son zamanlarda insanların sözleri bizi çok etkiliyor. Bugün buradayım ama yarın ne olacağını bilmiyorum.” (K4).

Bu ifade, bireyin bir ülkede yaşamayı istemesi ile kendisini o toplumun bir parçası olarak hissedebilmesi arasında önemli bir fark bulunduğunu göstermektedir. Toplumsal kabul ve güvenlik algısı, göçmenlerin bulundukları yere yönelik aidiyet duygusunu doğrudan etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların aidiyet deneyimlerinin çok yönlü bir yapı gösterdiği anlaşılmaktadır. Çalışma hayatı ve gündelik ilişkiler Türkiye’de belirli bir bağlılık hissi oluştururken, aile bağları ve geçmiş yaşam deneyimleri memlekete yönelik güçlü bir duygusal bağın devam etmesine neden olmaktadır. Bunun yanında toplumsal kabul ve güvenlik algısı da bireylerin bulundukları yere yönelik aidiyet duygusunun şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

3.3. Ekonomik Güvenlik ve Kayıtlı İstihdama Geçiş

3.3.1. Formal İstihdama Geçiş ve Sosyal Güvenlik Sistemine Erişim

Türkiye’de zorunlu eğitimin on iki yıla çıkarılmasıyla birlikte çıraklık eğitiminin yapısı değişmiş ve bu durum işgücü piyasasının arz yapısını da etkilemiştir. Bu dönüşüme karşın bazı işverenlerin küçük yaşta ve düşük maliyetli işgücüne yönelik taleplerini sürdürdüğü görülmektedir (Koca ve Ortakaya, 2023). Bu bağlamda özellikle sanayi sektöründe göçmen işgücü önemli bir yer tutmaktadır. Kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, göçmenlerin çoğu zaman düşük ücretlerle ve güvencesiz koşullarda çalışmasına yol açmaktadır (Del Carpio ve Wagner, 2015). Bu noktada Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi’nin yürüttüğü çalışmalar ve yayımladığı raporlar, göçmenlerin kayıt dışılıktan kurtarılarak ‘insana yakışır iş’ (decent work) koşullarında istihdam edilmesi gerekliliğini güçlü biçimde vurgulamaktadır. ILO’nun özellikle mesleki eğitim ve beceri geliştirme projelerine dair değerlendirmeleri, göçmenlerin kayıt dışı sektörlerden çekilerek formel işgücü piyasasına entegre edilmesinin hem yerel ekonomi hem de toplumsal uyum açısından kritik olduğunu göstermektedir (ILO, 2021). ILO raporlarına göre, göçmenlerin mesleki yönlendirme, çıraklık programları ve sertifikasyon süreçlerine dahil edilmesi hem işverenlerin kalifiye eleman ihtiyacını karşılamakta hem de göçmen emek sömürsünü engelleyerek yerel işgücü ile haksız rekabetin de önüne geçmektedir.

Çalışma izni olmadan iş bulabilmek kısa vadede bir fırsat gibi görünse de niteliklerine uygun olmayan işlerde düşük ücretlerle çalışmak zamanla önemli dezavantajlar yaratmaktadır (Dustmann ve Preston, 2012). Mesleki Eğitim Merkezleri (MEM) bu noktada göçmen çalışanların formel istihdama geçişinde önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Program kapsamında öğrenciler işbaşı eğitimine dahil edilmekte, iş kazaları ve meslek hastalıkları-

na karşı sigorta kapsamına alınmakta ve üretime katkıları karşılığında belirli bir ücret elde etmektedirler. Ayrıca 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nda yapılan düzenlemelerle işverenlerin üzerindeki mali yük azaltılmış ve MEM öğrencilerinin ücretleri artırılmıştır (Özer ve Suna, 2022). Bu düzenlemeler, göçmen çalışanların kayıtlı istihdama dahil olmasını kolaylaştırırken işverenler açısından da teşvik edici bir mekanizma oluşturmuştur. Araştırma bulguları, katılımcıların MEM programlarına yönelmesinde kayıtlı çalışma imkânı ve sosyal güvenlik sistemine erişim olanağının belirleyici olduğunu göstermektedir. Katılımcılar açısından sigortalı çalışma, ekonomik kazancın ötesinde güvenlik, sağlık hizmetlerine erişim ve geleceğe yönelik bir güvence anlamı taşımaktadır.

Araştırma bulgularına göre sigortalı çalışmanın göçmenler için çalışma hayatındaki en önemli kazanımlardan biri olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ücret önemli ama yaptığımız işin kayıtlı olması da en az o kadar önemli. Önceden sigortasız çalışıyorduk ve hiçbir güvencemiz yoktu. Şimdi sigortamız var, çalıştığımız yer belli ve kendimizi daha güvende hissediyoruz.” (K3).

Bu ifade, kayıtlı istihdamın katılımcılar açısından ekonomik bir gelir elde etmenin ötesinde güvenlik ve görünürlük sağlayan bir unsur olduğunu göstermektedir.

Benzer biçimde başka bir katılımcı, sigortalı çalışmanın uzun vadeli güvence sağladığını vurgulamaktadır:

“Eskiden aynı işi yapıyorduk ama sigortamız yoktu. Okula başlayıp sigortalı olunca durum değişti. Artık geleceği düşünmek mümkün hale geldi. Belki yıllar sonra emekli olma ihtimali bile var. İnsan ileriye düşünmeden çalışmıyor.” (K4).

Bu ifade, sosyal güvenlik sistemine dahil olmanın katılımcılar için yalnızca mevcut çalışma koşullarını değil, geleceğe ilişkin beklentilerini de etkilediğini göstermektedir. Kayıtlı çalışma, bireylerin çalışma hayatını geçici bir zorunluluk olarak değil, belirli bir güvenceye dayanan bir yaşam stratejisi olarak değerlendirmelerine imkân tanımaktadır.

Bir diğer katılımcı ise MEM programına dahil olduktan sonra sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşadığı değişimi şu şekilde anlatmaktadır:

“Önceden sigortasız çalışıyordum ve bir şey olursa hastaneye gitmek bile zor geliyordu. Okula kayıt olduktan sonra sigortam yapıldı. Şimdi işyerinde bir kaza olsa ya da hastalansam hastaneye daha rahat gidebileceğimi biliyorum. Bu da insana büyük bir güven veriyor.” (K13).

Bu anlatı, sosyal güvenlik sistemine dahil olmanın göçmen çalışanların günlük yaşamındaki güvenlik algısını güçlendirdiğini göstermektedir. Sağlık hizmetlerine erişim imkânı, katılımcıların hem kendi sağlıklarını hem de ailelerinin geleceğini daha güvenli bir çerçevede değerlendirmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla MEM programları, göçmen çalışanların kayıt dışı ve güvencesiz çalışma koşullarından formel istihdama geçişini kolaylaştıran önemli bir politika aracı olarak değerlendirilebilir.

3.3.2. Ustalık belgesi edinimi

Mesleki Eğitim Merkezlerinin göçmen katılımcılar açısından en önemli işlevlerinden bir diğeri de sahip oldukları mesleki bilgi ve deneyimi resmî olarak tanınabilir hale getirmesidir. Araştırma bulguları, katılımcıların MEM’leri tercih etme nedenleri arasında ustalık belgesi ediniminin merkezi bir yer tuttuğunu göstermektedir. Katılımcılar, bu belgeyi sadece eğitim sürecinin sonunda alınan bir çıktı olarak değil, işgücü piyasasında kendilerini kanıtlamalarını kolaylaştıracak, emeklerini görünür kılacak ve mesleki yeterliliklerini resmîleştirecek bir güvence olarak değerlendirmektedir. Özellikle göçmen olmanın yarattığı güvensizlik ve belirsizlik ortamında, ustalık belgesi katılımcılar için işverene sunulabilecek somut bir yeterlilik göstergesi niteliği taşımaktadır. Bu nedenle belge edinimi, mesleki becerilerin teknik olarak geliştirilmesinden çok daha geniş bir anlam taşımakta, istihdam olanaklarını artıran, çalışma ilişkilerinde güven üreten ve geleceğe ilişkin beklentileri güçlendiren bir araç haline gelmektedir.

Katılımcıların tamamı ustalık belgesinin iş bulma sürecinde önemli bir kolaylaştırıcı olarak görüldüğünü açık biçimde ifade etmiştir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Ustalık belgesini aldığımda başka bir yerde daha rahat iş bulabileceğimi düşünüyorum. Belki belediyede bile çalışma imkânım olur. Tabii tam olarak bilmiyorum, yabancı olduğumuz için böyle yerlerde bize fırsat verirler mi, onu kestiremiyorum. Ama belge olursa en azından elimde gösterebileceğim bir şey olur.” (K3).

Bu ifade, ustalık belgesinin katılımcı açısından yalnızca bir sertifika değil, işgücü piyasasında kabul görme ihtimalini artıran bir araç olarak görüldüğünü göstermektedir.

Benzer biçimde başka bir katılımcı, ustalık belgesini işveren karşısında kendisini tanımlayabilmenin ve mesleki yeterliliğini ispatlayabilmenin bir yolu olarak değerlendirmektedir. Katılımcı bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Ustalık belgesi benim için çok önemli. Başka bir yerde çalışmak istersem ‘Benim ustalık belgem var’ diyebilirim. Bu, iş bulmamı kolaylaştırır. İnsan elinde böyle bir belge olunca kendini daha güçlü hissediyor; çünkü yaptığı işi bildiğini gösterebiliyor.” (K13).

Bir diğer katılımcı ise ustalık belgesini geçmişte yaşadığı kayıt dışı çalışma deneyimiyle ilişkilendirerek değerlendirmektedir.

“Benim için ustalık belgesi çok gerekli. Burada hem ustalık belgesi hem de lise diploması veriyorlar. Daha önce kaçak çalışıyordum. Şimdi belge alınca insanın yaptığı iş daha resmî hale geliyor, daha güvende hissediyor.” (K9).

Bu ifade, ustalık belgesinin kayıt dışılıktan kayıtlı ve tanınabilir bir çalışma hayatına geçişte nasıl anlam kazandığını göstermektedir. Katılımcının sözlerinde belge, geçmişteki güvencesiz çalışma deneyimlerinden uzaklaşmayı mümkün kılan ve daha düzenli bir gelecek kurma ihtimalini güçlendiren bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başka bir katılımcının anlatısı da ustalık belgesinin işveren nezdinde güven oluşturduğunu vurgulamaktadır:

“En önemlisi ustalık belgesi olacak. İş bulurken bana çok yardımcı olacağını düşünüyorum. Başka bir şirkete gittiğim zaman bu belgeyi gösterebilirim. O zaman insanlar bana daha çok güvenir, ben de daha rahat gidip çalışabilirim.” (K12).

Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki işverenin gözünde güvenilir ve yeterli bir çalışan olarak tanınmak, özellikle göçmenler açısından daha büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle ustalık belgesi, katılımcıların anlatılarında mesleki yeterliliğin kurumsal bir kanıtı ve emeğin değerini artıran bir araç olarak anlam kazanmaktadır.

3.3.3. İş Kurma Olanakları

Mesleki Eğitim Merkezlerinin katılımcılar açısından taşıdığı önemli anlamlardan biri de, mezuniyet sonrasında işyeri açma belgesine ulaşma imkânı sunmasıdır. Araştırma bulguları, bu belgenin katılımcılar tarafından istihdamın ötesine geçen bir gelecek tasavvuruyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Kendi işini kurma düşüncesi, daha yüksek gelir elde etme, çalışma yaşamı üzerinde daha fazla söz sahibi olma ve uzun vadede ekonomik istikrar sağlama beklentileriyle birlikte dile getirilmektedir. Özellikle daha önce kendi ülkesinde işyeri sahibi olmuş katılımcılar açısından bu beklenti, kaybedilmiş toplumsal ve ekonomik konumun yeniden inşa edilmesi arzusuyla yakından bağlantılıdır. Bu nedenle işyeri açma belgesi, teknik bir yetkinlik belgesi olmanın ötesinde, katılımcıların bağımsızlaşma, üretim sürecinde özne haline gelme ve yaşam koşullarını iyileştirme yönündeki umutlarını besleyen bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu beklentinin her katılımcı için eşit ölçüde iyimser bir çerçevede kurulmadığı da görülmektedir. Sermaye yetersizliği, bürokratik süreçler ve belirsiz ekonomik koşullar, iş kurma düşüncesini destekleyen motivasyonlarla birlikte ilerleyen önemli sınırlılıklar olarak ifade edilmektedir.

Katılımcıların çoğu iş kurma düşüncesinin çoğu zaman ekonomik zorunluluklarla iç içe geçtiğini belirtmiştir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Benim için en önemlisi kendi dükkânımı açmak. Maddi durumumuz iyi değil; çalışıp para kazanırsam ailemin durumunu düzeltebileceğimi düşünüyorum. Suriye’deyken bir dükkânım vardı, kendi işimin sahibiydim. Buraya geldikten sonra işçi olarak çalışmaya başladık. Bu duygu gerçekten çok zor. O zaman kazandığımız para, şimdi neredeyse bir haftalık harcamamıza denk geliyordu. Burada da dükkân açabilirsem ekonomik olarak yeniden toparlanabilirim.” (K4).

Bu anlatı, iş kurma arzusunun gelir artışı beklentisinden ibaret olmadığını, aynı zamanda kaybedilen mesleki statünün ve özsaygının yeniden kazanılmasıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde bir başka katılımcı, iş kurma düşüncesini aile sorumluluğu ve mesleki ilerleme beklentisi çerçevesinde kurmaktadır. Katılımcı bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Türkiye’de bu mesleği sürdürmek istiyorum. Maddi imkânım kısıtlı ama aileme bakmak zorundayım. O yüzden ustalaşırsam ileride kendi işyerimi açmak istiyorum. Kendi işini yapmak insanı daha güçlü hissettiriyor; en azından geleceği için bir plan kurabiliyor.” (K10).

Bu ifade, iş kurma fikrinin katılımcı açısından bireysel bir girişim arzusundan çok, aile yükümlülükleriyle bağlantılı bir gelecek stratejisi olarak anlam kazandığını göstermektedir.

Bazı katılımcılar ise işyeri açma belgesine daha geniş bir coğrafi hareketlilik perspektifi içinden anlam yüklemektedir. Bu katılımcılar, Türkiye’de öğrendikleri mesleği geri dönüş halinde kendi ülkelerinde de sürdürmeyi düşünmektedir. Bir katılımcı bu düşüncesini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Kendi işimi açmak istiyorum, bu Türkiye’de de olabilir, Irak’ta da olabilir. Bu mesleği burada öğrendim. Eğer Irak’a dönersem orada bu işi kurarım. Benim için güzel bir şey olur; dönüp baktığımda ‘bu işi Türkiye’de öğrendim, buradan götürdüm’ diyebilirim. Yaptığım işi seviyorum, bu yüzden kendi işimi kurma düşüncesi beni heyecanlandırıyor.” (K15).

Bu anlatı, işyeri açma düşüncesinin yerleşik kalma isteğiyle sınırlı olmadığını, göç deneyimiyle kazanılan mesleki sermayenin farklı mekânlara taşınabilecek bir kaynak olarak görüldüğünü göstermektedir. Katılımcı için mesleki eğitim, bulunduğu ülkedeki geçici konumunu aşan ve gelecekte nerede yaşarsa yaşasın kullanabileceği bir birikim sunmaktadır. Böylece işyeri açma belgesi, ekonomik fırsatın yanı sıra yaşam öyküsüne anlam kazandıran bir başarı ve süreklilik duygusu da üretmektedir.

Bu çerçevede işyeri açma belgesi, göçmenlerin emek piyasasında daha bağımsız ve daha güçlü bir konum elde etme arzusunu destekleyen önemli bir araç olmakla birlikte, bu arzunun hayata geçişi daha geniş yapısal koşullara bağlı görünmektedir.

3.4. Yapısal Engeller ve Uyum Sürecini Sınırlayan Faktörler

3.4.1. Dil Bariyeri

Göçmenlerin göç ettikleri ülkede dil becerilerini geliştirebilmeleri, sosyal yaşama katılım, ekonomik faaliyetlere dahil olma, hukuki haklara erişim ve gündelik yaşamı sürdürebilme açısından belirleyici bir unsur olarak kabul

edilmektedir. Dil bilgisi, bireyin yalnızca iletişim kurmasını sağlamaz; aynı zamanda çalışma hayatında kendini ifade edebilme, mesleki bilgiye erişme ve bulunduğu toplumla ilişki kurabilme kapasitesini de doğrudan etkiler. Bu nedenle dil uyumu göçmenlerin yeni yaşamlarına uyum sürecinin en önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Araştırma bulguları da dilin katılımcıların eğitim deneyimlerini, çalışma hayatındaki ilişkilerini ve gündelik yaşamlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların dil deneyimleri arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Iraklı ve Türkmen kökenli katılımcılar Türkçeye daha aşina olduklarını belirtirken, özellikle Suriye uyruklu katılımcılar dil öğrenme sürecinin oldukça zorlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bu farklılık, dil yakınlığı ve önceki dil deneyimlerinin göçmenlerin uyum süreçlerinde ne kadar belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkçeye belirli ölçüde aşinalığı bulunan katılımcılar, Mesleki Eğitim Merkezlerinde geçirdikleri eğitim sürecinin özellikle yazma ve okuma becerilerini geliştirdiğini ifade etmektedir. Bir katılımcı bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Türkmen olduğum için Türkçeyi biraz anlayabiliyordum, bu yüzden çok büyük bir zorluk yaşamadım. Konuşabiliyordum ama yazmakta zorlanıyordum. Okulda verilen dersler sayesinde yazma konusunda kendimi geliştirmeye başladım. Okumam iyiydi ama yazım eksikti; şimdi daha rahat yazabiliyorum.” (K15).

Bu ifade, dil yakınlığının öğrenme sürecini kolaylaştırdığını ve mesleki eğitim ortamının dil becerilerini geliştirmeye katkı sağlayabildiğini göstermektedir. Benzer biçimde başka bir katılımcı da eğitim sürecinin dil becerilerini geliştirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Mesleki Eğitim Merkezleri dil konusunda bana yardımcı oldu. Konuşabiliyordum ama yazamıyordum. Okulda altı aylık bir kurs verildi ve bu süreçte yazmayı da öğrenmeye başladım. Türkmen olduğum için konuşma konusunda çok zorlanmadım ama yazı konusunda gerçekten ilerleme kaydettim.” (K14).

Bu anlatı, eğitim sürecinin özellikle yazılı dil becerileri açısından katılımcılar için önemli bir destek alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık Türkçeye aşina olmayan katılımcılar, dil bariyerinin hem eğitim sürecinde hem de gündelik yaşamda önemli güçlükler yarattığını dile

getirmiştir. Bir katılımcı dil sorununun yaşamın farklı alanlarını nasıl etkilediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Türkçe bilmeyince iletişim kurmak çok zor oluyor. Ben 59 yaşındayım ve bu yaştan sonra yeni bir dil öğrenmek gerçekten çok zor. Dil bilmeyince ev bulmak da zorlaşıyor, ev sahipleri depozito ya da kefil istiyor, anlatmakta zorlanıyorsunuz. Dil olmayınca hayatın birçok şeyi zorlaşıyor.” (K19).

Bu anlatı, dil bariyerinin yalnızca eğitim veya iş hayatıyla sınırlı olmadığını, gündelik yaşamın temel alanlarını da etkilediğini göstermektedir. Katılımcının deneyimi, dil bilmemek ile sosyal ve ekonomik zorluklar arasındaki güçlü ilişkiye işaret etmektedir.

Bazı katılımcılar ise Türkçeyi zaman içinde çalışma hayatı içinde öğrenmeye başladıklarını ifade etmektedir. Bir katılımcı bu süreci şöyle dile getirmektedir:

“İlk geldiğimizde Türkçe hiç bilmiyorduk. Bu yüzden başlarda iletişim kurmak çok zor oldu. Zamanla işyerinde çalışırken öğrendik. Arkadaşlarla konuşa konuşa, ustaları dinleyerek dili yavaş yavaş çözmeye başladık. Dil öğrendikten sonra birçok şeyin daha kolay olduğunu fark ettim.” (K4).

Bu anlatı, işyeri ortamının göçmenlerin dil öğrenme sürecinde önemli bir öğrenme alanı haline geldiğini göstermektedir. İş arkadaşlarıyla kurulan iletişim ve çalışma sürecinde kullanılan mesleki terimler, dil becerilerinin gelişmesine katkı sağlayan pratik öğrenme ortamları oluşturabilmektedir.

Bununla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğu, Mesleki Eğitim Merkezlerinde verilen dil eğitiminin yeterli olmadığını ve özellikle okuma-yazma becerilerini geliştirme konusunda daha fazla desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“İş ortamı bazen okuldan daha faydalı oluyor. Okulda dersler kısa sürüyor ve sınavdan sonra çoğu zaman boş oturuyoruz. Yabancı öğrencilerin Türkçeyi daha iyi öğrenebilmesi için daha uzun süreli dil eğitimi olması gerekiyor. On beş günlük kurs kimseye yeterli olmuyor. Okumak ve yazmak hâlâ zor geliyor.” (K7).

Bu ifade, mesleki eğitim sürecinde dil eğitiminin güçlendirilmesi gerektiğine dair önemli bir işaret sunmaktadır. Katılımcının deneyimi, dil öğreniminin uzun süreli ve yoğun bir eğitim süreci gerektirdiğini göstermektedir.

3.4.2. Diploma Denkliği Problemleri

Araştırma bulguları, katılımcıların Mesleki Eğitim Merkezleri aracılığıyla eğitim hayatlarına devam etme fırsatı elde ettiklerini, ancak ortaokul diplomasını belgeleyememeleri nedeniyle bazı yapısal engellerle karşılaştıklarını göstermektedir. Özellikle ortaokul mezuniyetinin belgelenememesi, katılımcıların meslek lisesi diploması almasını zorlaştırmakta ve dolayısıyla yükseköğretime devam etme ihtimallerini belirsiz hale getirmektedir. Bu durum göçmen öğrencilerin eğitim yolculuklarında önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır.

Diploma denkliği sorunlarının eğitim hedefleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Bir katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Diploma almak ve okuma-yazma öğrenmek için buraya geldim. Ancak Irak’taki ortaokul diplomamı getiremediğim için burada lise diploması alamayacağımı söylediler. Eğer lise diploması alamazsam üniversiteye gitmem mümkün olmayacak. Bu yüzden geleceğim konusunda bazen kararsız hissediyorum.” (K1).

Bu ifade, eğitim belgelerine erişememenin katılımcının akademik hedefleri üzerinde nasıl bir belirsizlik yarattığını ortaya koymaktadır. Katılımcı, eğitimine devam etme isteğini açık biçimde dile getirirse de bürokratik engeller nedeniyle bu hedefin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinden emin olamamaktadır.

Benzer biçimde başka bir katılımcı da eğitim belgelerine erişemediği için mesleki eğitim sürecinin sınırlarını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Irak’taki ortaokul diplomama ulaşamadığım için burada lise diploması alamıyorum. Bu yüzden sadece ustalık belgesi alabileceğimi söylediler. Mesleğimi öğrenmek benim için önemli ama yine de lise diploması alabilsedim eğitimime devam etmeyi isterdim.” (K13).

Bu ifade, mesleki eğitim sürecinin katılımcılar için önemli fırsatlar sunmasına rağmen diploma denkliği problemlerinin akademik ilerleme açısından belirleyici bir sınırlılık yarattığını göstermektedir. Katılımcı mesleki beceri kazanımını değerli bulmakla birlikte, eğitim hayatının daha ileri aşamalarına geçememe ihtimalini önemli bir kayıp olarak değerlendirmektedir.

Bir diğer katılımcı ise eğitim belgelerinin savaş ve zorunlu göç koşullarında geride kaldığını ve bu durumun eğitim planlarını etkilediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ortaokul belgem Irak’ta kaldı ve buraya getirme imkânım olmadı. Bu yüzden lise diploması alamayacağımı söylediler. Eğer diplomamı alabilseydim üniversite okumak isterdim. Makine mühendisliği okumak benim için büyük bir hayaldi.” (K14).

Bu ifade, diploma denkliği problemlerinin yalnızca bürokratik bir mesele olmadığını, bireylerin mesleki ve akademik hayallerini doğrudan etkileyen bir engel olduğunu göstermektedir. Katılımcının sözlerinde, eğitimine devam etme isteği ile mevcut koşullar arasındaki gerilim açık biçimde görülmektedir.

Dolayısıyla Mesleki Eğitim Merkezleri katılımcılara mesleki beceri kazanma ve ustalık belgesi elde etme imkânı sağlasa da ortaokul diplomasının belgelenememesi yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, göçmen öğrencilerin eğitim sistemine uyumunda belge tanıma ve denklik süreçlerinin ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Eğitim belgelerinin tanınması ve erişilebilir hale getirilmesi, göçmen bireylerin akademik ve mesleki potansiyellerini daha etkin biçimde kullanabilmeleri açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

3.4.2. Ayrımcılık Deneyimleri

Araştırma bulguları, katılımcıların Türkiye’deki uyum deneyimlerinin tek biçimli olmadığını çalışma hayatı, okul, mahalle ve kamusal alan gibi farklı sosyal bağlamlarda değişen karşılaşmalarla şekillendiğini göstermektedir. Katılımcıların bir bölümü işyerinde veya yakın çevrede destekleyici ilişkiler kurabildiklerini belirtirken, özellikle son yıllarda mahalle yaşamı, konut piyasası, okul çevresi ve gündelik kamusal etkileşimlerde dışlayıcı tutumlarla daha sık karşılaştıklarını ifade etmektedir. Bu durum, göçmenlerin toplumsal uyum sürecinin bireysel çaba ya da çalışma disipliniyle sınırlı olmadığını, ev sahibi toplumun tutumları, kamusal söylem ve sosyal kabul düzeyi tarafından da belirlendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle konut bulma güçlüğü, kefil zorunluluğu, “yabancı” kimliği üzerinden yöneltilen önyargılar ve çocukların okul ortamında maruz kaldıkları dışlayıcı söylemler, katılımcıların kendilerini kırılgan ve geçici hissetmelerine yol açmaktadır. Buna karşılık bazı katılımcılar, öğretmen desteği, işyerinde eşit davranılma ya da bireysel dostluk iliş-

kileri sayesinde bu baskıyı kısmen dengeleyebildiklerini belirtmektedir. Bu çerçevede ayrımcılık deneyimi, açık çatışma kadar gündelik hayatta biriken küçük dışlamalar, güvensizlik duygusu ve kamusal görünürlükten kaçınma pratikleri üzerinden de şekillenmektedir.

Katılımcı anlatıları, dışlanma deneyiminin özellikle son dönemde yoğunlaştığına ilişkin güçlü bir algıya işaret etmektedir. Bir katılımcı bu durumu ayrıntılı biçimde şöyle ifade etmektedir:

“Bu sıkıntılar son bir yılda çok arttı, daha önce bu kadar değildi. Şimdi ev vermiyorlar, dükkân vermiyorlar; manava, kasaba gidince bile sorun çıkıyor. Sosyal medyadaki olaylardan sonra insanlar her gün bir şey görüyor ve öfkesini bize yöneltiyor. Halkın içinde rahat hareket edemiyoruz. Eşim markete gittiğinde ‘Git, tuzu Suriye’den al’ dediler. Okulda çocuklara ‘Suriye’ye dönün’ diyorlar. Oğlum okulda çok başarılı ama yine de sıkıntı yaşıyor; öğretmenlerle görüştüm, öğretmenlerde sorun yoktu, sorun arkadaşlardaydı. Dışarı çıkıyoruz, pazara gidiyoruz, hemen ‘Suriyelisiniz’ diye konuşuyorlar. Açık söyleyeyim, ben artık çok yoruldum. Her gün başka bir sorun var. İnsan hem cevap veremiyor hem de içine atıyor.” (K9).

Katılımcının deneyiminde dışlanma, konut ve çalışma ilişkilerinden çocukların okul yaşamına, alışverişten kamusal dolaşıma kadar uzanan geniş bir alana yayılmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, dışlayıcı dilin yalnızca bireyi değil, aileyi ve çocukları da etkileyerek kolektif bir güvensizlik duygusu üretmesidir.

Benzer biçimde bir başka katılımcı, konut piyasasında karşılaştığı güçlükleri ve bu süreçte sosyal sermayenin ne kadar belirleyici olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Uzun süre amcamın evinde kaldım. Kira evi çok aradım ama bulamadım. Sonra bir ev buldum ama yabancı olduğum için vermek istemediler; kefil istediler. Türk bir arkadaşım vardı, dört-beş yıldır beni tanıyordu. O kefil oldu da evi tutabildim. İlk geldiğimde burada hayat çok zordu. Önce iş aradım, inşaatla çalıştım; sonra başka bir işe geçtim. Maaş neredeyse kiraya yetiyordu. İlk bir-iki yıl gerçekten çok zor geçti, sonra yavaş yavaş düzeldi.” (K16).

Bu ifade, göçmenlerin toplumsal uyum sürecinde kurumsal mekanizmalar kadar kişisel ilişkilerin de belirleyici olabildiğini göstermektedir. Katılımcının ev bulabilmesi, piyasanın genel işleyişi sayesinde değil, uzun sü-

redir tanıdığı bir Türk arkadaşının kefaleti aracılığıyla mümkün olmuştur. Bu durum, göçmenlerin konut erişiminde “güvenilir yabancı” olarak kabul edilmek için çoğu zaman yerel bir aracıya ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Barınma hakkına erişimin böylesine ilişkiselleşmiş olması, göçmenlerin kentte bağımsız ve eşit bir özne olarak yerleşmesini zorlaştıran bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Buna karşılık bazı katılımcılar, aynı toplumsal bağlam içinde daha koruyucu ve kapsayıcı ilişkiler de geliştirebildiklerini belirtmektedir. Bir katılımcı okul ve çevresine ilişkin deneyimini şöyle aktarmaktadır:

“İlk başta okulda çok sıkıldı, hatta ‘Ben artık gelmeyeceğim’ dedim. Hocalar iki-üç ay boyunca ısrar etti, ‘Gel, devam et’ dediler. Bir arkadaşım da bana ‘Gel, beraber okuyalım; boşta çalışma’ diye destek oldu. Başka bazı arkadaşlara ayrımcılık yapıldığını gördüm; dili bilmedikleri için daha çok sıkıntı çekiyorlardı. Ama ben kendi adıma hiç yabancı hissetmedim.” (K6).

Bu anlatı, ayrımcılık deneyiminin bütün katılımcılar için aynı yoğunlukta yaşanmadığını göstermektedir. Öğretmen desteği, akran ilişkileri ve dil becerisi gibi etkenler, bireyin kendisini daha güvende hissetmesinde belirleyici olabilmektedir. Katılımcının kendini “yabancı hissetmemesi”, toplumsal kabulün bütünüyle sağlandığı anlamına gelmemektedir; ancak destekleyici ilişkilerin dışlanma hissini azaltabildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, uyum sürecinin sadece yapısal engeller üzerinden değil, aynı zamanda gündelik dayanışma ağları üzerinden de şekillendiğini göstermektedir. Bu nedenle toplumsal uyum, göçmenlerin emek piyasasına katılmasıyla kendiliğinden tamamlanan bir süreç değildir, sosyal kabulün güçlendirilmesini, kamusal söylemin yumuşamasını ve gündelik hayatta eşit muamelenin kurumsal olarak desteklenmesini gerektiren çok boyutlu bir mesele olarak görünmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Ankara OSTİM Organize Sanayi Bölgesi’nde Mesleki Eğitim Merkezlerine devam eden göçmen çalışanların deneyimleri üzerinden mesleki eğitimin işgücü piyasasına sosyoekonomik uyum süreçlerindeki rolünü incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırma, Mesleki Eğitim Merkezlerinin göçmenlerin işgücü piyasasına katılımında önemli bir sosyal politika aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bulgular, sosyoekonomik uyumun

yalnızca istihdama katılım değil, kayıtlı çalışma, mesleki belgelendirme, yukarı yönlü hareketlilik beklentisi ve sosyal güvenlik sistemine dahil olma gibi çok katmanlı süreçler üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu sonuç, göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunun ekonomik katılımın ötesinde kurumsal tanınma, mesleki statü kazanımı ve sosyal güvenlik mekanizmalarına erişim gibi unsurlarla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle MEM'ler, İçduygu ve Diker'in (2017) işaret ettiği "geçici sığınmacılıktan kalıcı işgücü piyasası aktörlüğüne" dönüşümde stratejik bir köprü işlevi görürken, Erdoğan'ın (2020) da altını çizdiği üzere, kayıtlı istihdam yoluyla toplumsal uyuma katkı sağlamaktadır.

OECD (2007) ile Beicht ve Walden'in (2014) çalışmalarında mesleki diplomaya sahip bireylerin istihdam olasılıklarının arttığına yönelik bulgular, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Benzer biçimde Jørgensen ve arkadaşlarının (2021) mesleki eğitimin göçmenlerin sosyoekonomik uyumunda dil becerileri, işveren bağlantıları ve sertifikalandırılmış beceriler aracılığıyla belirleyici rol oynadığına ilişkin değerlendirmeleri de bu çalışmada elde edilen bulgular tarafından desteklenmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer önemli sonuç ise Mesleki Eğitim Merkezleri ve aynı zamanda işyerlerinde kurulan sosyal ilişkilerin göçmenlerin uyum sürecinde oldukça belirleyici olmasıdır. Katılımcıların işyerinde kurdukları ilişkiler, mesleki bilgi edinimi, dil engelinin aşılması ve çalışma ortamında kabul görme bakımından son derece önemli destek kaynağı sağlamaktadır. Mesleki Eğitim Merkezlerinin yapısı itibarıyla işverenlerin, ustaların ve eğitimcilerin katılımcılara bilgi, rehberlik ve mesleki destek sağlaması, bu aktörlerin göçmenlerin işgücü piyasasına erişiminde aracı sosyal sermaye kaynakları olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Bu sebeple Mesleki Eğitim Merkezlerinin göçmen uyumundaki katkısı, yalnızca eğitim içeriğiyle değil oluşturduğu kurumsal ve sosyal bağlantılarla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Araştırma, mesleki eğitimin göçmenlerin işgücü piyasasına uyumunu tek başına açıklayan bir unsur olmadığını da ortaya koymaktadır. Dil bariyeri, diploma denkliği sorunları ve ayrımcılık deneyimleri göçmenlerin eğitim ve istihdam süreçlerini sınırlayan başlıca yapısal engeller arasında yer almaktadır. Bu bulgular, Brell, Dustmann ve Preston (2020) ile Hebbani ve Khawaja'nın (2019) çalışmalarında vurgulanan yapısal uyum engelleriyle örtüşmektedir. Ayrıca, Türkiye literatüründe sıklıkla dikkat çekilen göçmen

emeğinin KOBİ’lerde ucuz işgücü olarak konumlanması (Kaygısız, 2017), yasal düzenlemelere rağmen enformel sektöre hapsolması (Parlak, 2017) ve vasıfsızlaştırmaya maruz kalması (Danış, 2016) gibi yapısal sorunların izleri, saha katılımcılarının anlatılarında da dolaylı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye özelindeki bu bulgular, mesleki eğitim merkezlerinin göçmenleri kayıt dışı piyasanın risklerinden koruyan bir kalkan işlevi gördüğü argümanını desteklemektedir.

Bu bağlamda elde edilen bulgular, mesleki eğitim sistemlerinin göçmenlerin işgücü piyasasına geçişinde kurumsal bir köprü işlevi gördüğüne ilişkin literatürle de uyumludur. Mesleki Eğitim Merkezleri, katılımcıların formel eğitim sistemine yeniden katılımlarını ve mesleki yeterlilik kazanmalarını desteklemektedir. Aynı zamanda lise diploması, ustalık belgesi ve işyeri açma belgesi edinme potansiyeli ve olanağı sadece mevcut istihdam durumunu iyileştirecek araçlar olarak değil, yükseköğretime devam etme, meslekistatü kazanma ve kendi işini kurma gibi uzun vadeli beklentilerin temelini oluşturan kazanımlar olarak değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla mesleki eğitimin uyumdaki rolü, yalnızca program varlığı ile değil, programın erişilebilirliği, kapsayıcılığı ve işgücü piyasasıyla kurduğu gerçek bağ ile değerlendirilmelidir. Mesleki eğitim merkezlerinin göçmenlerin sosyoekonomik uyumunun sağlanmasında etkili bir politika aracı olabilmesi, dil eğitimi, diploma tanıma mekanizmaları ve ayrımcılıkla mücadele gibi tamamlayıcı sosyal politika araçlarıyla birlikte ele alınmasına bağlıdır. Bu yapısal eksikliklerin giderilmesi adına, kısa süreli standart dil kursları yerine müfredata entegre edilmiş ve işbaşı eğitimiyle eş zamanlı yürütülen uzun süreli “Mesleki Türkçe” programlarının yaygınlaştırılması somut bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, savaş ve göç gibi nedenlerle geçmiş eğitim diplomalarına ulaşamayan bireylerin lise ve yükseköğretime geçişini sağlamak için, yalnızca evrak ibrazına dayalı olmayan, pratik ve teorik beceri ölçümünü merkeze alan alternatif “Önceki Öğrenmelerin Tanınması” kurullarının oluşturulması kritik bir adımdır. Bu çerçevede mesleki eğitim merkezleri, göçmenlerin işgücü piyasasına sürdürülebilir biçimde entegre olmasını destekleyen önemli bir kurumsal yapı olmakla birlikte, kapsayıcı ve bütüncül uyum politikalarının geliştirilmesi bu sürecin kalıcılığı açısından kritik önem taşımaktadır.

Mesleki Eğitim Merkezleri, göçmenlerin işgücü piyasasına sosyoekonomik uyumunda teknik beceri kazandırmanın ötesine geçtiği görülmektedir. Nitekim

bu merkezlerin formel eğitim sistemine yeniden katılım, mesleki belgelendirme, sosyal ağlara erişim, kayıtlı çalışma ve sosyal güvenlik sistemine dahil olma potansiyeli açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Aynı zamanda mesleki eğitimin göçmenler açısından kalıcı ve kapsayıcı bir uyum aracı olarak kabul edilebilmesi için; önceki yeterliliklerinin tanınması, ayrımcılıkla mücadele, işyeri denetimi ve sosyal güvenlik politikalarıyla desteklenmesine bağlıdır. Dolayısıyla göçmenlere yönelik mesleki eğitim politikalarının yegane amacı bireyleri bir işe yönlendirmek değil, onların becerileriyle uyumlu, güvenceli ve mesleki ilerlemeye açık istihdam olanaklarına erişimlerini sağlamak olmalıdır.

Kaynakça

- Aerne, A., & Bonoli, G. (2021). Integration through vocational training: Promoting refugees' access to apprenticeships in a collective skill formation system. *Journal of Vocational Education & Training*, 75(3), 419-438.
- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *J. Refugee Stud.*, 21, 166.
- Aykaç, S. A., & Karakaş, M. (2022). Entegrasyon, asimilasyon ve uyum kavramları arasından Türkiye'nin seçimi. *İçtimaiyat*, 6(Göç ve Mültecilik Özel Sayısı), 419-429.
- Beicht, U., & Walden, G. (2014). Einmündungschancen in duale Berufsausbildung und Ausbildungserfolg junger Migranten und Migrantinnen. *BIBB Report* (No. 5). Bundesinstitut für Berufsbildung.
- Brell, C., Dustmann, C., & Preston, I. (2020). The labor market integration of refugee migrants in high-income countries. *Journal of Economic Perspectives*, 34(1), 94-121.
- Busemeyer, M. R., & Trampusch, C. (Eds.). (2012). *The political economy of collective skill formation*. Oxford University Press.
- Caro, L. P. (2020). Syrian refugees in the Turkish labour market: A socio-economic analysis. *Sosyoekonomi*, 28(46), 51-74.
- CEDEFOP. (2019). *Creating lawful opportunities for adult refugee labour market mobility*. Publications Office of the European Union.
- Chadderton, C., & Edmonds, C. (2015). Refugees and access to vocational education and training across Europe: A case of protection of white privilege? *Journal of Vocational Education & Training*, 67(2), 136-152.

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage.
- Danış, D. (2016). Konfeksiyon sektöründe küresel bağlantılar: Göçmen işçiler, sendikalar ve küresel çalışma örgütleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 562-586.
- Dedeoğlu, S. (2021). Türkiye’de Suriyeli göçmen kadınlar ve ev eksenli çalışma: Toplumsal cinsiyet ve etnisite kesişiminde güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum*, 68(1), 115-140.
- Del Carpio, X. V., & Wagner, M. C. (2015). *The impact of Syrian refugees on the Turkish labor market* (Policy Research Working Paper No. 7402). World Bank.
- Doğru, M. K. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin İşgücü Piyasasına Entegrasyonu: Fırsatlar ve Zorluklar. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 112-135.
- Dustmann, C., & Preston, I. (2012). Comment: Estimating the effect of immigration on wages. *Journal of the European Economic Association*, 10(1), 216-223.
- EESC (European Economic and Social Committee). (2004). *Common basic principles of integration*. https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf
- Erdoğan, M. M. (2020). *Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Orion Kitabevi.
- Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Oxford University Press.
- Fuller, A., & Unwin, L. (2003). Learning as apprentices in the contemporary UK workplace: creating and managing expansive and restrictive participation. *Journal of Education and work*, 16(4), 407-426.
- Hebbani, A., & Khawaja, N. G. (2019). Employment aspirations of former refugees settled in Australia: A mixed methods study. *Journal of International Migration and Integration*, 20, 907-924.
- ILO. (2021). *Türkiye’deki Suriyeliler ve Ev Sahibi Topluluklar İçin İnsana Yakınsır İş Fırsatlarının Desteklenmesi*. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi.
- INGEV. (2017). *Suriyeli mülteciler hayat monitörü*. <https://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitor%C3%BC.pdf>
- İçduygu, A. ve Diker, E. (2017). Labor market integration of Syrian refugees in Turkey: From refugees to settlers. *The Journal of Migration Studies*, 3(1), 12-35.

- Jeon, S. (2019). *Unlocking the potential of migrants: Cross-country analysis*. OECD Publishing.
- Jørgensen, C. H., Hautz, H., & Li, J. (2021). The role of vocational education and training in the integration of refugees in Austria, Denmark and Germany. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, 8(3), 276–299.
- Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli mültecilerin Türkiye işgücü piyasasına etkileri*. Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Türkiye Temsilciliği.
- Koca, D., & Ortakaya, Ü. İ. (2023). An Examination Of The Role Of Vocational Training Centers In Ensuring School-Industry Cooperation From Employer's Perspective: The Ostim Case. *OPUS Journal of Society Research*, 20(Human Behavior and Social Institutions), 1056-1072.
- Lordoğlu, K., & Aslan, M. (2016). Enformel İstihdamda Suriyeli Göçmen Emeği: İstanbul Örneği. *Çalışma ve Toplum*, (48), 35-56.
- MEB. (2022). *PIKTES Projesi Kapsamında Yürütülen Eğitim Faaliyetleri Değerlendirme Raporu*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- OECD. (2007). *Jobs for immigrants (Vol. 1): Labour market integration in Australia, Denmark, Germany and Sweden*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264033603-en>
- OECD. (2023). *International migration outlook 2023* (p. 79). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/migr_outlook-2023-en
- Özer, M. (2021). A promising opportunity for the integration of Syrian refugees in Turkey: New targets in accessing the labor market through vocational education and training. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 239–251.
- Özer, M., & Suna, H. E. (2022). A new roadmap for reskilling and upskilling (R&U) in Türkiye: Vocational training center skill development programs. *Kastamonu Education Journal*, 30(4), 914-924.
- Parlak, Z. (2017). Suriyeli mültecilerin Türkiye’de emek piyasalarına etkisi. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 3(12), 2327-2337. <https://doi.org/10.26449/sssj.310>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

- Phillimore, J. (2012). Implementing integration in the UK: Lessons for integration theory, policy and practice. *Policy & Politics*, 40(4), 525– 545. <https://doi.org/10.1332/030557312X643795>
- Rusert, K., & Stein, M. (2023). Chances and discrimination in dual vocational training of refugees and immigrants in Germany. *Journal of Vocational Education & Training*, 75(1), 109-129.
- Ryan, P. (2001). The school-to-work transition: A cross-national perspective. *Journal of Economic Literature*, 39(1), 34–92.
- Stalder, B. E., Kammermann, M., Michel, I., & Schönbächler, M. T. (2023). Successful integration of refugees in vocational education and training: Experiences from a new pre-vocational programme. In *Migration, education and employment: Pathways to successful integration* (pp. 133–154). Springer.
- Stein, B. N. (1981). Part VI: Resources: The refugee experience: Defining the parameters of a field of study. *International Migration Review*, 15(1-2), 320-330.
- Stören, L. A. (2004). Unemployment experiences during early career of immigrant and non-immigrant graduates. *Journal of Education and Work*, 17(1), 71-93.
- TÜİK. (2023). *İşgücü istatistikleri, 2022*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/>
- Valtonen, K. (1999). *The integration of refugees in Finland in the 1990s*. Ministry of Labour.
- Vertovec, S. (2010). Conceiving and researching transnationalism. In M. Martinelli & J. Rath (Eds.), *Selected studies in international migration and immigrant incorporation* (pp. 91–110). Amsterdam University Press.
- Wolter, S. C., & Ryan, P. (2011). Apprenticeship. In E. A. Hanushek, S. Machin, & L. Woessmann (Eds.), *Handbook of the economics of education* (Vol. 3, pp. 521–576). Elsevier.